6000

A . van Rooijen

Beschrijving collegekamer van het Onze Lieve Vrouwe Gilde

RESTAURATIE
VAN DE
OUDE KERK
TE
AMSTERDAM

1964

Architectenbureau
Prof. Ir C. Wegener Sleeswijk

RESTAURATIE VAN DE OUDE KERK TE AMSTERDAM

BESCHRIJVING COLLEGEKAMER VAN HET ONZE LIEVE VROUWE GILDE

A. BESCHRIJVING VAN DE GEGEVENS

1. BESCHRIJVING BESTAANDE TOESTAND SEPTEMBER 1963 blz. 3 t/m 7

Buitenzijde
Interieur
De zolder

2. ARCHIVALISCHE GEGEVENS EN TIJDSCHEMA blz. 8 t/m 19

B. Bijtelaar	—	Uittreksels van archieven, vanaf	1592
C. Commelin	—	Beschryvinge van Amsterdam	1693
Wagenaar	—	Beschrijving van Amsterdam	1760
Ter Gouw	—	Geschiedenis van Amsterdam	1886
Weissman	—	Noord-Hollandsche Oudheden	1900
Rekening Herstelwerkzaamheden			1936
Ir. Voorham	—	in: Zeven Eeuwen Amsterdam	1944
Van Eeghen	—	De Familie Vinckboons — Vingboons	1952

Werken waarin de Collegekamer niet wordt genoemd.
Tijdschema van de gegevens

3. AFBEELDINGEN

Foto's:

1.	Detail Plattegrond Amsterdam; Pieter Bast,	1597
2.	Detail Plattegrond Amsterdam; B. Florisz,	1647
3.	Plattegrond Oude Kerk, Gravure, vóór	1707
4.	Collegekamer met paardestal; Jacob Olie,	1894
5.	Collegekamer met paardestal; Bakels,	1937
6.	Houten kruiskozijn in oostgevel; Bakels,	1937
7.	Basement noordelijke pilaster; Bakels,	1937
8.	Oostgevel Collegekamer; Spies,	1949
9.	Collegekamer met uitbreiding van 1625;	1960
10.	Fundering zuidmuur	1962
11.	Teruggevonden profiel basement	1962
12.	Opgegraven riolering	1962
13.	Maria-Kapel; Schouten,	1786
14.	Deur, gezien vanuit de Maria-Kapel	1964
15.	Muur van de Maria-Kapel	1963
16.	Deur, gezien vanuit de Collegekamer	1964
17.	Nis in noordmuur	1963
18.	Gevelsteen in oostgevel	1963
19.	Raamstijlen in oostgevel	1963
20.	Proef boogsluiting, obelisk en bol	1963
21.	Oostgevel na restauratie	1964

Tekeningen:

1.	Plattegrond Oude Kerk, schaal 1 : 300	1955
2.	Detail plattegrond door J. Vingboons	1682
3.	Plattegrond en binnenaanzichten, 1 : 50	1964
4.	Oude en nieuwe toestand oostgevel 1 : 50	1963
5.	Verzamelblad profielen 1 : 5 en 1 : 1	1963
6.	Deur Collegekamer 1 : 10	1963
7.	Deur Collegekamer 1 : 10	1964

B. BOUWPERIODEN blz. 20 t/m 25

C. BESCHRIJVING VAN DE RESTAURATIE 1962 t/m 1963 blz. 26 t/m 28

RESTAURATIE VAN DE OUDE KERK TE AMSTERDAM
COLLEGEKAMER VAN HET ONZE LIEVE VROUWE GILDE

A. BESCHRIJVING VAN DE GEGEVENS

1. BESCHRIJVING BESTAANDE TOESTAND 1963

1. BESCHRIJVING BESTAANDE TOESTAND SEPTEMBER 1963

Buitenzijde

Het gebouwtje is gelegen in de noord-oost hoek van het Oude Kerkcomplex.(tek.no.1). Vooral door de vorm van het hoge tentdak maakt het een zelfstandige indruk. De blinde noordgevel, baksteen formaat 19,5/20 - 9,5/10 - 4,5 (10 lagen 54 cm), speklagen om de acht lagen metselwerk - volgt het beloop van de rooilijn aan de andere zijde van de steeg en sluit aan op een overhoeks geplaatste steunbeer van de Mariakapel. Hier is een doorgaande bouwnaad volgens de profilering van de steunbeer. Of er een relatie heeft bestaan tussen het beloop van deze zijmuur met de grens van het kerkterrein is niet meer na te gaan; bij een geschil tussen kerkmeesters en de Gemeente Amsterdam in 1761 bleek het al niet meer mogelijk die grens vast te stellen. (Zie jaarboek Amstelodamum XLV. 1953, blz.19). Op de oostgevel van het gebouw sluit het voormalige stovenhok aan: het begin van de rij huisjes die de kooromgang van de kerk omsluit. Tot maart '62 was deze oostgevel verlengd tot aan de kerk, in een richting bijna haaks op de muur die de eerste travee van de kooromgang begrenst (foto no. 9).

Het vanaf de straat zichtbare deel van deze gevel bevat twee ramen met boven de middenpenant een gevelsteen bestaande uit twee delen door een dunne voeg gescheiden (foto no. 18). Het bovenste deel draagt een voorstelling van Maria Boodschap, het onderste in een cartouche het jaartal 1571. Het geheel is gehakt uit zandsteen waarvan de uitstekende delen grijs zijn verweerd; de terugliggende delen van het relief zijn nog bedekt met een dikke verfkorst in twee lagen, de onderste in geelbruine zandsteenkleur, de bovenste laag grijsgroen. De bovenzijde van de gevelsteen ligt op de zelfde lagenmaat als de bovenkant van het kapiteel aan de overhoeks geplaatste pilaster, die de overgang van Oudezijdsvoorburgwal naar Oudekerksplein (de steeg) markeert.

Foto no.7 uit 1937 toont de onderzijde van de pilaster ontzet: het blok dat de plintband bevat en dus wat uitsteekt buiten het opgaande werk, is verdraaid. Op foto no. 8 uit 1949 is de onderzijde tot de eerste speklaag boven de plintband vervangen door metselwerk.

Het plint komt ter dikte van een halve steen naar voren; het formaat van de stenen wijkt af van het opgaande werk boven de plintband: 18,5 - 9 - 4; uit een overeenkomstige steen zijn de huisjes langs de kooromgang gemetseld.

Foto no. 6 toont dat de raamopeningen bezet zijn met houten kruiskozijnen. Het linkse kozijn op de foto bevat ramen met een roedeverdeling van drie bij vier ruitjes. De ramen in het rechterkozijn hebben een verdeling van drie bij drie. De bovenramen zijn alle buiten in de kozijnen geplaatst; de benedenramen aan de binnenzijde. Toch is er geen spoor van een luiksponning te vinden.

Bij het verwijderen van de kozijnen bleek ongeveer zes cm van het natuurstenen kozijn afgehakt om het houten kozijn in een steensponning te kunnen plaatsen. Bij het slopen van de baksteenvulling boven de kozijnen bleek ook in het booggedeelte de profilering weggehakt.

In de raamomlijsting werden gaten gevonden die gediend hebben voor oplegging van het natuurstenen kalf, even hoog als het voorgelegen blok van de raamomlijsting. De uiteinden van het kalf staken nog in de gaten. Bij de aanzet van de boog werden dergelijke gaten voor oplegging van een bovendorpel niet gevonden (foto no. 19).

In de raamomlijsting zijn een aantal dookgaten vrijgekomen: in de onderdorpel drie gaten voor diefijzers; in de stijlen zijn er een aantal gemakkelijk als dookgaten voor duimen te herkennen. Een reeks gaten boven de kalfuitsparing is minder duidelijk. Mogelijk hebben ze gediend voor bevestiging van diefijzers of brugijzers.

Door zetting van het gebouw zijn in het boven de ramen gelegen metselwerk scheuren ontstaan, verlopend volgens een vallende tand. Het noordelijke raam is bovenaan ongeveer vier cm breder geworden waardoor het sluitblok is uitgezakt. De voegen tussen de blokken bleken met een loodplaat opgevuld, die niet in het werk is gegoten.

Het metselwerk boven het noordelijke raam was bijzonder slecht van kwaliteit geworden door uitmetseling van een schoorsteen, die doorliep tot $\pm$ 1½ m boven de goot en met twee ijzers werd geschoord naar het kalf van het houten kozijn, (foto no 5). Op foto no 8 uit 1949 is deze schoorsteen inmiddels gesloopt en het metselwerk ingeboet. De schoorsteenpijp ging door de boogvulling naar buiten. Duidelijk is ook op deze foto te zien dat de strook metselwerk boven de kapitelen van de pilasters en boven de gevelsteen is vernieuwd (met 18de eeuwse bruinrode steen), ook in de noordgevel.

Van de noordgevel zijn blijkbaar nooit foto's gemaakt. De vogelvluchtplattegrond van Balthazar Florisz. (1625, foto no 2) toont vier muurankers in de gevel, evenals de opmetingstekening van 1948. Het aantal komt overeen met het aantal balken in de Collegekamer.

De plattegrond van Pieter Bast, uit 1597, is onnauwkeurig op dit punt (foto no 1). De Kooromgang bijvoorbeeld heeft vier kapellen in plaats van vijf, en het gebouwtje dat de Collegekamer moet zijn, gelijkt alleen qua formaat op het nu bestaande.

Over 't algemeen is het gevelmetselwerk van zachte rode steen - formaat 19/20 - 9 - 4,5 cm - in de loop van de tijd sterk verweerd, wat nog erger is geworden doordat bij herstellingen het oorspronkelijke voegwerk werd uitgehakt waarbij, zoals tijdens de restauratie bleek, de stenen hun kantigheid verloren en de nieuwe voeg - platvol in harde trasspecie - veel zwaarder uitviel.

Hier en daar in beide gevels is nog te zien dat het metselwerk is geslepen. Zulk gevelwerk is ook gevonden naast het meest westelijke raam van de Mariakapel (1555), boven de waterlijst. Ook zijn enkele geslepen stenen gevonden in de gevel van het Noorderportaal, daterend uit het eerste kwart van de 16de eeuw.

Een eenvoudig houten boeibord sluit de gevels af.

Het hoge tentdak had een blauwgrijze leienbedekking in Maasdekking, hier en daar aangevuld met stukken asfaltpapier. Het geheel wordt bekroond door een scherp bewerkte loden piron van een type zoals dat ook is aangetroffen op de daken van Mariakapel en Noorderportaal.

Het dakvlak wordt gebroken door een dakkapel met 19de eeuwse luiken, en een gesmeed hijsanker, geschoord aan de boeiing van de dakkapel.

Interieur

De Collegekamer is alleen toegankelijk vanuit de Mariakapel door een rechthoekig natuurstenen kozijn, waarvan de bovendorpel met voluutvormige consoles wordt ondersteund (foto no 14). De rechtse is aanmerkelijk fijner en scherper bewerkt dan de linkse. De profileringen van stijlen en bovendorpel zijn gelijk (tek. no 5), en sluiten in de hoeken scherp op elkaar. De gebroken onderdorpel loopt aan beide einden tot 4 cm onder de stijlen door. De dorpel had blijkbaar vroeger een sponning aan de zijde van de Collegekamer, waarvan nog een stuk van de aanslagkant (diep 4 cm) is te zien. De dorpel is later versmald door de sponningdiepte af te kappen.

De linkerstijl van de omlijsting is afgeschuind. De deur - aan deze zijde vlak afgewerkt - blijkt bij nadere beschouwing een eikenhouten lappendeken van ingezette stukken: er zijn een aantal naden te bespeuren die niet overeenkomen met de plankbreedte van de staande delen waaruit de deur in hoofdzaak is opgebouwd.

Op de stijlen werden aan de zijde van de Collegekamer onder twee kalklagen sporen van hardgroene verf gevonden van een kleur als in 1759 op de gewelven is geschilderd. Deze kleur is ook op de deur aangetroffen; de onderste laag is oranje-rood, gelijkend op menie, de tweede laag groen, de derde is een meer recente bruine vernislaag. Hier en daar werden ook resten van een zandsteenkleur gevonden. Sommige blutsen in de deur zijn opgevuld met stopverf, waaronder de rode en groene laag doorgaan.

De handgreep bestaat uit een fijn gemodeleerd kandelaberzuiltje. De uithouders zijn gesmeed op een S-vormige belegplaat, die is versierd met ingekapte lijntjes die met de S-vorm meedraaien en waartussen putjes zijn gehamerd.

Aan de zijde van de Mariakapel kan de deur worden gesloten door een stalen boom te schuiven achter twee op de deur geschroefde haken. De einden van de staaf rusten dan in gaten in de dagkanten van het natuurstenen kozijn.

Het sleutelgat staat omgekeerd; de sleutel schijnt bij het eind van de oorlog te zijn verloren gegaan.

Aan de zijde van de Collegekamer is de 2½ cm dikke beklamping te zien, voorzien van een Renaissance-profilering (tek. no 5), met de vernageling op een verdeling met kraslijnen (foto no 16). Op de bovenste klamp is "160" geschilderd met witte verf. Mogelijk een sleutelnummer.

Om het uitzakken van de deur te voorkomen is in 1936 een zwaar stripijzer opgeschroefd. Dwars door beklamping en profileringen heen loopt een doorgaande naad, die de deur in tweeën deelt met uitzondering van de bovenste klamp. Waar deze naad in driehoek a de profilering haaks oversnijdt en dus afwijkt van de verticaal is in 1936 een nieuw geprofileerd latje ingezet in plaats van de oorspronkelijke profilering van de klamp.

Uit een verspringing in het patroon van kraslijnen en profilering kan men afleiden dat bij het inzagen van het deurtje 6 mm is verloren gegaan. Men heeft de profilering van het deurtje toch in die van de grote deur willen laten doorlopen, waardoor het laagste punt van driehoek a iets moest worden omhooggebracht.

Bij onderzoek op de werkbank werd nog de keurig ingezette driehoek b ontdekt, bestaande uit een dun eiken plankje. Dit stemt overeen met de door de beklamping gespaarde driehoek aan de klampzijde. Om het fraaie sluitwerk niet te vernielen is dit punt niet verder onderzocht.

Bij het onderzoek op de werkbank werden spijker- en kramgaten en de moet van een geheng gevonden, waaraan het kleine deurtje draaide (tek. no 7). Ook de drie spijkergaten in de bovenste door de beklamping gespaarde ruit behoren er toe.

De twee zware gehengen waarvan de onderste de naad van het deurtje oversnijdt, zijn met houtdraadbouten op de deur bevestigd. Blijkens een smidsrekening uit 1936 (zie blz.15) zijn het copieën van de oorspronkelijke, waarvan de moeten nog in de klampen staan. De nieuwe gehengen zijn dus op een iets andere hoogte aangebracht; ze draaien op duimen die met lood zijn aangegoten in het natuurstenen kozijn. Op de onderste duim is

een ring geschoven, waardoor het geheng 1,8 cm hoger draagt dan de knoop van de duim. Het bovenste geheng draagt normaal op de knoop.

De handgreep aan de kamerzijde bestaat uit een stuk stafijzer - vierkant 12 mm - dat enkele malen is getorst en omgezet.

Vanuit de Collegekamer gezien is de deur in een diepe nis geplaatst die is overwelfd door een korfboog (foto no 15). Deze is in de loop van de tijd steeds veranderd blijkens het afgehakte metselwerk en de verschillende steensoorten. Bij de aanzetten van de boog zijn sleuven uitgekapt, waarschijnlijk om balken te bergen ter ondersteuning van de insteek die rond 1700 zal zijn ingebracht. Bij het ontpleisteren kwamen hier stukken van 17de eeuwse geglazuurde tegels voor de dag, verwerkt als aanvullingsmateriaal. Ze zijn beschilderd met dierfiguren in blauwe trek, ten dele met bruin opgevuld; de ossekoppen op de hoeken in diepblauw.

Aan de binnenzijde is voor de raamopeningen spaarzaam gebruik van natuursteen gemaakt. Dagkanten en korfboog zijn hier in schuin verlopend metselwerk uitgevoerd, waarin een sluitsteen is opgenomen.

Bij het afhakken van pleisterwerk van de oostmuur is onder de ramen geen schilderwerk gevonden. Een gedeeltelijke verwering van het pleisterwerk zal oorzaak zijn van de vermelding van schilderwerk in het artikel van Mej. B. Bijtelaar in het jaarboek Amstelodamum XLV.

De zoldering van het vertrek bestaat uit zware moerbalken waarin de kinderbalken met zwaluwstaarten zijn ingelaten. De eiken plafonddelen zijn op hun beurt weer in moer- en kinderbalken ingelaten en lopen aan deze laatsten evenwijdig. Elke moerbalk is aan beide einden gelegd op een geprofileerde zandstenen dekplaat, gesteund door een voluut (tek. no 5).

De zuidelijke muur van de kamer is een samenstelling van inmiddels geheel vernieuwde onderdelen. In de eerste plaats een muur die de nis voor een electromotor bevat. Ten tweede de bovengronds vernieuwde steunbeer 82.

In de muur tussen Mariakapel en Collegekamer zijn een aantal bouwnaden zichtbaar (tek. no 3 B en foto no 15). Naast de doorgang tekent zich een korfboog af, overspanning 2.1 m, kennelijk in twee perioden opgevuld : deels met dezelfde steen als waaruit de rest van de muur is opgetrokken, formaat 20 - 9,5/10 - 4,5 , waarin bijna geen strekken zijn gevonden, wat kan wijzen op secundaire verwerking. Het middendeel is opgevuld met rood, formaat 22/22,5 - 10,5/11 - 4. De bouwnaad hiervan is bijzonder grillig. Vlak onder de korfboog is in het vulmetselwerk een gat uitgehakt, dat uitkomt in een nis aan de zijde van de Mariakapel. De dagkanten lopen in die richting uiteen. Gezien de gaten links en rechts bij de onderzijde, bestaat de mogelijkheid dat hier een kozijntje heeft gezeten waarvan de oren in de gaten kunnen hebben gestoken. Sporen van houtwerk zijn overigens niet gevonden.

De onderzijde van de vulling in rood wordt begrensd door een horizontale naad ten dele gevormd door drie bruinrood geglazuurde plavuisjes, formaat 12 - 12 - 2,2 , die dienen als opvulling boven de hoekblokken in Ledesteen van een steunbeer van de vergrote hallenkerk. Bij graafwerk aan deze zijde zijn op lager niveau meer van deze blokken voor de dag gekomen. Precies naast het natuursteenwerk is de steunbeer gescheurd. Aan de schone kant is een bouwnaad van drie cm breedte met het aangrenzende werk.

Op ± 1.50 - P werd een aantal tegels gevonden, formaat ± 11,5 - 11,5 - 1,4 , uit het begin van de 17de eeuw, met een ruitmotief waarbinnen dierfiguren, de hoeken schabloonwerk in spaartechniek. Deze tegels lagen gekanteld en los van de muur in de grond.

In de muur bevinden zich kleine gespaarde, soms ook ingehakte gaten, één op ± 1.83 m boven peil, de overige op ± 2.88 m boven peil. Waarschijnlijk zijn ze bedoeld respectievelijk voor oplegging van een balk van de insteek, en voor oplegging van kortelingen van steigerwerk.

Ongeveer op de hoogte waar de verticale naden onder de korfboogaanzetten stoppen, op ± 27 cm beneden peil, bevinden zich twee gaten, dichtgemetseld met kleinere steen; bij het uithakken werden achter die vulling twee mosselschelpen gevonden, vermoedelijk een grapje van de metselaar.

Bij het vernieuwen van de balklaag van de Collegekamer werd het bovenste gedeelte van deze muur ter dikte van een halve steen weggebroken. Het bleek een beklamping te zijn, aangebracht voor een schoonafgewerkte muur met eigenaardig voegwerk dat - gezien de breedte er van - lijkt te zijn aangebracht met een pannenstrijker, die een blad heeft van ongeveer 3 cm breedte. Dit voegwerk is niet afwaterend, maar tegengesteld afgeschuind. Het is ook gevonden in de muur van de Mariakapel boven de kap van de Collegekamer. En ook in het metselwerk binnen de Collegekamer beneden het niveau van de beide bogen, waar het werk dus een halve steen naar voren ligt. Het eigenaardige is nu dat er geen logische constructieve overgang van de muurdikte valt te bespeuren, wat een aanwijzing zou kunnen zijn voor het idee dat de muur op dit niveau niet als buitenmuur bedoeld is geweest.

Bij het uithakken van gaten langs de staande bouwnaad onder de boog blijkt het voegwerk hier omgezet te zijn in de dagkant. Het stopt dan ± 42 cm vóór de dikte van de muur is gepasseerd, in de nis grenzend aan de Mariakapel.

Rechts van de doorgang is het metselwerk over 65 cm breedte afgehakt, waardoor de indruk wordt gewekt dat hier een muur heeft gestaan, haaks op de muur van de Mariakapel. Bij graafwerk onder deze plaats is geen uitkomende fundering aangetroffen, het werk loopt "schoon" door.

Rechts hiervan is een bouwnaad te zien met de overhoeks geplaatste steunbeer van de Mariakapel, opgetrokken uit rode steen, formaat 18,5 - 9/9,5 - 4,3 , zes lagen = 30 cm, met speklagen om de zes lagen metselwerk. De voegen corresponderen niet met die van aansluitend werk in de Collegekamer, ze zijn veel dunner en platvol gewerkt. De steen is gescharreerd wat vooral goed te zien is in de bouwnaad tussen steunbeer en noordmuur van de Collegekamer. In deze aansluiting lopen de profileringen van plint en waterlijst nog door; uitkomend in de kamer zijn ze afgehakt.

Bij het uithakken van pleisterwerk en speciebrokken kon worden geconstateerd dat de speklagen nog ± 5 cm schuin de muur inlopen en onbewerkt eindigen.

In de noordmuur (tek. no 3 C), kwam na afhakken van het pleisterwerk een iets rond lopend restant van een rollaag voor de dag waarvan nog drie koppen ten dele zichtbaar waren (foto no 17). Bij onderzoek van de aansluiting met de steunbeer werd op dezelfde hoogte naar achteren aflopende stenen gevonden, ingewerkt in de steunbeer en glad afgekapt. De conclusie van een verbindende boog tussen beide gegevens lag voor de hand, maar een eerste poging om de top van de boog terug te vinden mislukte. Al het metselwerk bleek ingeboet. Bij het verder uithakken van de verticale naad onder de rechter boogaanzet werd op 32 cm achter het muurvlak de gepleisterde achterwand van een nis gevonden: het pleisterwerk van de zijwand gaat in dat van de achterwand over. De vulling van de nis (rood, 18,5/19 - 9 - 4) werd verder uitgehakt, waarbij tenslotte toch nog iets van de overwelvende boog werd gevonden: van de rollaag staat nog 2 à 3 cm, terwijl het voorgelegen deel van de steen is verdwenen.

Bij het aftikken van de achterwand van de nis kwam een oudere pleisterlaag voor de dag, begrensd door een lager gelegen boogvormige moet. Het is dan ook te zien dat de rollaag aan de onderzijde indertijd is bijgekapt, maar toch zijn functie van boog bleef behouden.

Gegeven de nisvorm is ook het schuin naar achteren aflopen van de linkerboogaanzet verklaard. Door de schuin lopende dagkant is de straal van de snijlijn van boog met achterwand kleiner dan de straal van de boog in het voorvlak. Als men de stenen niet wigvormig hakt (waardoor alle voegen van de boog evenwijdig aan het grondvlak zouden gaan lopen) is geen andere oplossing mogelijk dan die welke gevonden is.

Speurend naar een mogelijke onderdorpel werd de aandacht gevestigd op de serie klezoortjes die rechts van de verticale naad onder de rechter boogaanzet na afhakken van het pleisterwerk waren te voorschijn gekomen. Inderdaad werd ter hoogte van de laagst gelegen klezoor een vloertje van geglazuurde plavuizen gevonden, formaat 21 - 21 - 2,5. De voorste rij was bij het inboeten verwijderd, blijkens het terugliggen van de gevonden plavuizenrij.

Omdat de verticale naad verder naar beneden doorloopt werd ook hier gezocht naar het verloop van een zijwand. Het ingeboete werk dieper in de muur is in een staande tand van het oorspronkelijke gewerkt. De kwaliteit ervan is anders: paarse harde steen, formaat 18,5 - 8,5 - 3,8 cm in schelpkalkspecie.

Vier lagen onder plavuizenbodem van de nis is één laag van de paarse vulling een klezoor terug gemetseld.

De noordmuur van de Collegekamer vertoont thans een groot aantal gespaarde en ingehakte gaten, waarvan bij sommige de hoogte boven peil overeenkomt met die van gaten in de muur van de Mariakapel.

Op ± 2.30 m boven peil zijn drie smeedijzeren duimen voor de dag gekomen met onderlinge afstanden van 1.21 en 1.24 m.

De zolder

Deze ruimte is op 't ogenblik alleen bereikbaar door de dakkapel. Het ligt in de bedoeling om in de zuidwest hoek een luik te maken, zodat de zolder via een ladder vanuit de Collegekamer toegankelijk wordt. De oude plaats van het luik is in de noord-west hoek. Hierboven is in de kapconstructie tussen twee sporen een stuk smeedwerk gespijkerd - ongeveer gevormd als een varkensstaart - dat mogelijk gediend heeft om een touw te geleiden dat met een gewicht het luik in evenwicht hield.

De zolder heeft een eikenhouten sporenkap (sporen ± 10 x 10 cm, halverwege ondersteund door een gording 10 x 15 cm), met zwaardere hoekkeperbalken (15 x 18, 12 x 14, 13 x 14, 13,5 x 15 cm), die door hanebalken zijn gekoppeld (± 10 x 15 cm), en bijeenkomen in een zware koningsstijl (± 25 x 25 cm).

De kap is inmiddels hersteld. De ondereinden van sommige sporen waren in slechte staat en moesten worden vervangen door nieuw eikenhout; bij het westelijke dakschild kon gebruik worden gemaakt van de bovenste lip van de las die bij vroegere herstellingen was aangebracht, met het vlak van de las haaks op het dakbeschot. Bij de overige dakschilden, waar het dakbeschot door een aanloper van de sporen wordt afgevoerd kon bij de nieuwe lassen het vlak van de las evenwijdig aan het dakbeschot worden gezaagd. Bij de vervanging van vroegere

herstellingen is de bestaande lip gebruikt.

Alle muurplaten moesten wegens zwamaantasting worden vervangen (afm. 12 x 23 cm). Die aan de zijde van de Mariakapel rustte zeer ongelukkig op een halfsteensbeklamping tegen de scheidingsmuur met de kapel. De nieuwe ondersteuning geschiedt nu door vier consôles van Muschelkalksteen met een eenvoudige profilering.

Om beschadiging van de loden buis door verkeer te voorkomen zal de hemelwaterafvoer van de Mariakapel niet meer in de steeg uitkomen, maar lozen op de zakgoot achter de kap van de Collegekamer en van daar door een Keulse goot (die dus over de zoldervloer loopt), worden afgevoerd naar de zuidzijde van de Collegekamer in de goot van het voormalig stovenhok, vanwaar het water eindelijk terecht komt in een buis in de hoek tussen huisje O.Z.Voorburgwal no 70 en voormalig stovenhok.

In de vloer van de zolder zijn nu nog de moer- en kinderbalken te zien; de kinderbalken zijn om de twee van zwaluwstaarten voorzien om de moerbalken te koppelen. De vakken tussen de balken zijn gevuld met eiken plankjes van 11 mm dikte, zogenaamd spreidsel. Hier overheen zal nog een 5/4" dekvloer van grenen worden gelegd.

De nieuwe natuurstenen gevelbeëindiging is met ankers aan de muurplaat gekoppeld.

Op zolder is de overhoeks geplaatste steunbeer van de Mariakapel te zien. Het metselwerk is ook hier gescharreerd, 10 lagen = 53 cm, het voegwerk bevat een dun glad streepje, zogenaamd dagwerk.

9 - 12 - '63

RESTAURATIE VAN DE OUDE KERK TE AMSTERDAM
COLLEGEKAMER VAN HET ONZE LIEVE VROUWE GILDE

A. BESCHRIJVING VAN DE GEGEVENS

2. ARCHIVALISCHE GEGEVENS EN TIJDSCHEMA

2. ARCHIVALISCHE GEGEVENS EN TIJDSCHEMA

Overgenomen uit: Mej. B. Bijtelaar - Uittreksels van archieven, bevattende gegevens, die bij de restauratie van belang kunnen zijn - 30-6-1952.
Genoemd worden enkele posten uit het zogenaamde Uitgiftboek, dat begint in 1581, uit het Archief Herv. Gem. - Enge Kapelsteeg 4 - Amsterdam

blz. 34 van de "Uittreksels" :

24-11-1591 : noch van arbeitsloon an het Contoor verdient int vrouwen coor F. 14.11.8

blz. 37

5-8-1603 : Den 5 augusto betaelt frans antonisz. van die Kerckenraetscamer te vernieuwen / te witten / na luit syn Rekening F. 14.6.-.

blz. 39

13-5-1614 : Den 13 may voor een tinnen inckpot In die kerckenraet betaelt F. 3 -.-.

blz. 41

29-4-1625 : den 29 aprilis Jan groen voor 32 nachten waken in die nieuwe camer / tot 11 st. betaelt F. 17.12.-.

24-6-1625 : Den 21 Juny gecoft 13½ ellen groen laken tot 4 gul. 5 stuvers op die kerckenraetstafel / daarvoor betaelt In die schaer an (de naam is niet ingevuld) F. 57.7.8

26-5-1626 : Den 26 may Davydt colyns schylder voor een schylderi bort van die coning phare betaelt F. 36.-.-. en in de kerckenraets caemer gestelt.

Aan Jan Pietersz. kistemaker is op 24-6-1625 (dus op dezelfde dag dat het tafelkleed werd gekocht) uitbetaald een bedrag van F. 81.15.8 , zonder nadere specificatie.

Overgenomen uit: C.Commelin - Beschryvinge van Amsterdam - 1693
IV boek, De Geestelijke Gebouwen, Tweede Hooft-stuk,
Beschryving van d'Eerste Parochie, of Oude Kerk; blz. 426.

Eer wy dit Lieve Vrouwe Choor verlaten, siet men onder het bovengemelde Glas een deur waer in, in de beginnen van de Reformatie de Kerken Raed, eer die in de Nieuwe Kerk verplaets is, pleegt te vergaderen, wert vertrout in oude tyden tot een heel ander gebruyk geweest te zyn, en daer in wel soude konnen gehouden zijn geweest het Collegium, dat Jan Eggert Hartges, Willem Eggartzoen, Heer van Purmerendt, heeft gesticht, gelyk uyt de volgende Fondatie te sien is.

Volgt de weergave van een oorkonde van 14 Februari 1450, waarin het gebouw niet wordt genoemd.

Tenslotte op blz. 430:

Doch hoe lange dit Collegie gestaen, en wat voor geleerde mannen van die eeuwe, alsoo dese boven genoemde Philippus de Leyden lang voor die tijd heeft geleeft, voortgebragt en gefrequenteert hebben, vinde nergens aengetekent.

In dit Lieve Vrouwe Choor hebben de Lieve Vrouwe Gilde een Authaar gehad; dog of hier in dese Kerk, of in de nieuwe daerse mede hun Altaar gehad hebben, een Silver Marien Beelt is geweest, kan niet seker gesegt worden, waer toe eenen Andries Boelisen zoen, in den jare 1501, 16 Gout guldens om het selve te voltrecken, had gegeven, volgens uytwysinge van seekere brief daer van sijnde die in het 3de boek, 2de deel op folio 201 te sien is.

Overgenomen uit: Wagenaar - Beschrijving van Amsterdam - 1760
deel III, boek 2, blz. 96:

Uit het Lieve - Vrouwe - Choor, treedt men, oostwaarts, door eene deur, in de Kapel van 't Heilige Graf, die nu tot eene bergplaats voor turf verstrekt. Kort na de Reformatie, plagt de Gereformeerde Kerkenraad, die ten deezen tyde in de Nieuwe Kerke byeen komt, in deeze Kapel te vergaderen: en sommigen meenen, dat de Kweekschool der Theologie en Philosophie, S. Nicolaas - Collegie genaamd, welk, door Willem en Jan Eggert, Heeren van Purmerende, gestigt was, en door Jan Eggert Hartgerszoon en Wendelmoed, zyne Vrouw, merkelyk begiftigd werdt, in deeze Kapel, plagt gehouden te worden (1).

(1) Zie Commelin bl. 426.

De "Grondtekening der OUDE KERKE, en der Oude CHOOREN, en KAPELLEN, in de zelve." geeft alleen de kerkmuren aan, zonder de aanbouwen. Ter plaatse van de Collegekamer staat alleen geschreven: "Kapel van 't H. Graf". Ook de doorgang naar de Mariakapel is niet getekend. De steunberen op de noord-oosthoek van de Mariakapel zijn voortzettingen van noordelijke en oostelijke muur, die haaks op elkaar staan. In werkelijkheid is er één steunbeer, overhoeks geplaatst.

Overgenomen uit: Ter Gouw - Geschiedenis van Amsterdam - 1886
derde deel, blz. 280/1

Talrijk waren de devote gilden, - kerkelijke of geestelijke en liefdadige, bid- en offergilden of hoe men ze anders noemen mag, - broederschappen en zusterschappen, of broeder- en zusterschappen, velerlei van doel en werkkring.

Sommige dier gilden waren opgerigt om gasthuizen te stichten en te onderhouden, andere om den altaardienst van een verkoren heilig te vieren; sommige om eene kapel te bouwen, andere om zielen uit het vagevuur te verlossen; sommige om armen en naakten te voeden en te kleden, andere tot kerkverciering en beeldentooi; sommige om zich met "geestelijke oefeningen" bezig te houden, andere tot opluistering van processiën en 't vertoonen van mysteriespelen; sommige om dagelijks te zamen en voor elkander te bidden 1); sommige zijn oorspronkelijk slechts ingesteld, om eene kaars voor een heiligbeeldje te branden 2).

1) Voorbeeld bij Moll, Kerkgeschiedenis, II D. 4e St. bl. 72 noot 1, van het Sacramentsgild te Kuilenburg: "De broeders lieten arme vromen voor geld bidden".
2) Voorbeeld bij Brentano, On the history and development of Gilds, p.19, 20: Te Flensburg zaten eenige burgers in de herberg en speelden om 't gelag. Nadat dit betaald was, schoten er nog eenige penningen over. Wat daarmede te doen? Eene kaars voor de H.Maagd! Uitmuntend. Maar als die kaars verteerd was, moest er dan ook niet gezorgd worden voor een nieuwe? Zeker. En hieruit ontstond een Lieve Vrouwengild, dat overlieden verkoos, een gildeboek aanlei, enz.

   Zoo iets kan te Amsterdam ook gebeurd zijn; maar bij gemis van aantekeningen dragen wij er geen kennis van.

Overgenomen uit: Ter Gouw - Geschiedenis van Amsterdam - 1886
derde deel, blz. 275/6.

In 't jaar 1501 stelde Andries Boelenzoon (die aan de Oude Zijde woonde 1), en denkelijk niemand anders was als de burgemeester Andries Boelen Dirkszoon) in handen van den deken van "Onser Lieve Vrouwe Gilde" zestien gouden guldens tot het volmaken van "Onser Vrouwe beelde van silveren"; en bedong daarvoor ten eeuwigen dage een mis op 't Vrouwen-altaar. Werd dit niet onderhouden, dan zou dat geld vervallen aan de Oudezijds-huiszitten-armen 2).

De statuten dezer twee gilden zijn niet bewaard, en van hun doel en werkkring kunnen dus geen bewijzen worden bijgebragt; maar het is ten hoogste waarschijnlijk, dat het politieke gilden waren. Indien zij, als ik gis, kort na den Sint-Elizabethsdag van 1445 zijn opgerigt door de voornaamste Kabeljaauwen en gematigde Hoeken, om de partijschap te dempen en de eendragt te bewaren, dan is het doel wel bereikt; want na dien Sint-Elizabethsdag heeft geen partijschap in Amsterdam meer gewoeld 3), en zelfs in de dagen van Maximiliaan, toen de laatste bedrijven van het Hoek- en Kabeljaauwspel werden afgespeeld en de burgeroorlog geheel Holland doorwoelde, bleef Amsterdam inwendig vrij van alle beroerte 4).

Maar dit was 't eenige nut der politieke gilden niet. Zij waren de voorportalen van 't stadhuis. In deze gilden kon men uit de rijksten der stad de besten leeren kennen tot het vervullen van de Wet en den Raad. En zeker zijn de meesten, zoo niet allen, wier namen sedert het midden der 15e eeuw op de regeeringslijst voorkomen, door de gildekamers van onze Lieve Vrouw en het Heilig Kruis naar de Raadkamer gewandeld.

1) Groot-memoriaal No 1, fo 221
2) Medegedeeld door C.Commelin. Amst. bl. 201, uit het archief van het Oudezijds-Huiszittenhuis.
3) Zie hiervoor, bl. 72
4) idem bl. 138.

Overgenomen uit: Ter Gouw - Geschiedenis van Amsterdam - 1886
vijfde deel, blz. 142.

In den hoek, welken de muur van 't Lieve-Vrouwenkoor buiten de kerk maakte met dien van 't hooge koor, werd eenige jaren later nog eene kapel aangebouwd. Een steen in den buitenmuur draagt het jaartal 1571, - vermoedelijk 't jaar der voltooijing; en even vermoedelijk was in deze kapel eene afbeelding of nabootsing van 't Heilig Graf geplaatst 6), want zij was er naar genoemd.

6) Vergl. Moll, Kerkgesch. II D. 3e St.bl.197, 198.

Overgenomen uit: Ter Gouw - Geschiedenis van Amsterdam - 1886
derde deel, blz. 274.

Naast de schutterijen stonden twee andere gilden van aanzien, - één aan elke Zijde der stad , - die ook in gewigtige omstandigheden, met de schutterijen, op 't stadhuis geroepen werden om geraadpleegd te worden 1).

Het gild der Oude Zijde was dat van Onze Lieve Vrouw; het gild der Nieuwe Zijde was dat van 't Heilig Kruis 2). In de wandeling werden de leden de Vrouwebroeders en de Kruisbroeders genoemd.

Het waren gilden van "den rijckdom". Beiden hielden hun jaarlijksch "ghildtmael" of "kerckmismael" op het stadhuis met de Heeren: het Vrouwegild op den 16en Augustus, het Kruisgild op den 10en Mei 3). En ofschoon de plaatsen, die ik hieronder aanhaal, uit de 16e eeuw zijn, - omdat ik er geen uit de 15e eeuw vind, - zo is het evenwel zeker, dat deze twee gilden in de 15e eeuw bestaan hebben, want bij het inhalen van den Keizer en den Roomsch-koning in Maart 1486 gingen zij meê in den optogt 4).

1) Nieuwe Maren, HS. in het Stadsarchief. Uitgegeven door Dr. P. Scheltema, Aemstels Oudheid, II D. bl.59 . - Res. Vroedschap No 1, 5 Julij 1542
2) Res. Vroedschap No 2, fo 140
3) Res. Vroedschap No 2, fo 19. - Nieuwe Maren, a.v. bl. 69
4) Keurboek A, fo 158

Overgenomen uit: G. van Arkel en A.W. Weissman -
Noord - Hollandsche Oudheden - 1900
vijfde stuk, blz. 29.

Oostelijk van deze kapel (de Lieve-Vrouwe-Kapel) ligt de in 1571 gebouwde collegekamer van het Lieve-Vrouwe gild, nu als zandhok in gebruik. De toegang wordt gevormd door een portiek met twee sierlijk in Renaissance-stijl gedecoreerde consoles. In den oostelijken gevel van dit vertrek ziet men een steen, waarop de groetenis des engels is uitgehouwen en een cartouche met het jaartal 1571.

Herstelwerkzaamheden aan de Collegekamer in 1936. (Archief Hervormde Gemeente, Bouwcommissie pak 110.)

Uit de rekeningen van de firma R. Cruyff & Zn., timmerlieden:

1936

Nov. 14	In de voormalige zandbergplaats een nieuwe W.C. gemaakt met riolering-aansluiting en een afschutting met 2 deuren (voor het zand), riool ontstopt, put en hals opgemetseld, waterleidingputje enz., aan arbeidsloon	ƒ	48,--
	aan materialen	"	27,22
	aan stucadoorwerk W.C. en betonvloertje	"	16,10
Nov. 21	aan idem en hulp stellen en uitmetselen wasbakken, closetreservoir, hulp loodgieter enz., arbeidsloonen	"	48,--
	aan materialen	"	2,25
	stucadoorwerk der muren met reparatie en afsteken zandsteenen consoles volgens opgaaf voor	"	35,--
Nov. 28	restauratie oude eiken deur met versterkingen, afhangen enz., zoldergaten dichten met triplex, kapluik maken, ramen bovenluiken op zolder herstellen, arbeidsloon timmerman	"	48,--
	aan materialen: eikenhout, vurenhout, triplex, ijzerwerk, schroeven en draadnagels	"	10,80
Dec. 5	aan idem arbeidsloonen	"	28,50
	aan materialen: eikenhout, lijm, draadnagels, bouten en vurenhout	"	5,73
Dec. 19	In de voormalige zandbergplaats de vloer opgebroken, ontruimd, puin verwijderd enz., opgehoogd en een nieuwe vloer van tegels en cementspecie gelegd, opgevoegd en de kanten bijgewerkt:		
	arbeidsloon metselaar	"	48,--
	aan materialen: cement, kalk en zand	"	4,75

Uit de rekeningen van D.Spaan & Zn., smeden:

1936

Nov. 18	2 nieuwe hengsels 2½ x 3/8 lg à 2,50 Mtr (is doorgeschrapt en 1,50 van gemaakt) volgens oud model, 1 strip 4 x 3/8 lg à 2,80 Mtr met schroefgaten	ƒ	33,30

Overgenomen uit: 7 eeuwen Amsterdam - deel I, blz. 303/4 - 1944
Ir Voorham: De Oude Kerk.

Door een van fraai gesneden versieringsmotief voorziene eikenhouten deur in den Oostwand der Mariakapel betreedt men een ruimte, welker functie in nauw verband zal hebben gestaan met den dienst in de kapel. Zij was destijds bestemd voor het geven van onderricht in de theologie en wijsbegeerte en heette: "De collegekamer van de O.L.V.Broederschap". Zij dateert blijkens een gevelsteen die, behalve het jaartal, een voorstelling heeft van Maria Boodschap, uit 1571 en bevat in den Oostgevel een tweetal oude kruiskozijnen, hoogstwaarschijnlijk tot de oudste behoorend, welke in onze stad te vinden zijn.

Het is te betreuren dat ook deze ruimte niet in eere is gehouden, maar door inwendige verbouwingen totaal verknoeid is en nu slechts dient tot bergplaats van bouwmaterialen.

Ook de buitenzijde van dit van een puntdak voorziene gebouwtje werd verwaarloosd door het aanbouwen van een paardenstal, hetgeen op een aquarel van Jan de Beyer duidelijk te zien is. Het is nog niet zoo heel lang geleden, dat deze grove ontsiering werd weggebroken, doch de litteekens in de gevels zijn gebleven.

Overgenomen uit: Oud-Holland 1952, blz. 224
I.H. van Eeghen: De familie Vinckboons-Vingboons

.... In Augustus 1683 betaalden de kerkmeesters van de Oude Kerk hem ƒ 240.-.

"wegens het meeten, affteeckenen, en opstellen van verscheyde modellen, en daar uyt te formeeren de volgende gronden en opstel bij forme van parspectief van gemelte kerck. Te weeten een teeckeningh van de gront met alle huysingen, camers en vertrecken rontom mitsgaders de graeven en vordere particulariteyten. Item noch een dito met alle de nombers der graven, ende eijntelijck, den opstal bij forme van een parspectieff te samen" 24).

Daarbij kwamen nog 9 gulden en 3 stuivers voor de timmerman Barent Gelthouwer, die hem van 25 Januari 1682 tot 30 Januari 1683 verschillende malen met een knecht had geholpen bij het opnemen van de maten der plaatsen, die Justus zelf niet kon bereiken en nog 27 gulden en 4 stuivers voor drie lijsten. De tekeningen zijn niet bewaard, maar wel de gravures, die de advocaat Mr Nicolaas Listingh in 1711 hiernaar liet vervaardigen.

24) Archief Ned. Herv. Kerk, Oude Kerk 37.

De Collegekamer en het Onze Lieve Vrouwe Gilde worden niet genoemd in de volgende werken:

I.I. Pontanus - Historische Beschrijvinghe der seer wijt beroemde Coop-stadt Amsterdam - 1614
Seste Capittel - De Timmeragien der Kercken ende Cloosters van de Oude Sijde, blz. 18/19.

F. von Zesen - Beschreibung der Stadt Amsterdam - 1662
Die Alte Pfar-Kirche, blz. 338/345

M. Fokkens - Beschrijvinge der wydt-vermaarde Koop-stadt Amstelredam - 1662
Oude Kerk, blz. 186/200

O. Dapper - Historische Beschrijving der Stadt Amsterdam - 1663
Oude Kerk, blz. 377/381

A. Montanus, T. van Domselaer, I. Commelijn, D.O. Dapper -
Beschryvinge van Amsterdam - 1665
IV boek, Negende hooftstuk Van de Geestelijke Gebouwen, blz. 47/60

Tijdschema betreffende het Onze Lieve Vrouwe Gilde, de Collegekamer en naaste omgeving.

	1445	Vermoedelijk O.L.V.-gilde opgericht (Ter Gouw, zie blz. 12)
Maart	1486	Eerste vermelding van het gilde (Ter Gouw, zie blz. 13)
	1501	Schenking zilveren beeld voor Maria-altaar (Ter Gouw, zie blz.12)
	± 1555	Mariakapel gereed (Gemeente-Archief, Begraafboek 1553)
	1571	Collegekamer gebouwd (Gevelsteen)
26-5-	1578	Alteratie. O.L.V.-gilde te niet gegaan. Niet officieel opgeheven. Kerkeraad vestigt zich in de Collegekamer (Protocollen van de Kerkeraad, Archief Hervormde Gemeente)
	1625	Vermoedelijk jaar van uitbreiding van de Collegekamer (Archief Herv. Gem., Uitgiftboeken)
	1649	Vermoedelijk jaar van verhuizing Kerkeraad naar de Nieuwe Kerk (Archief Herv. Gem., Uitgiftboeken)
	1682	Plattegrond van de Oude Kerk door Justus Vingboons, met getekend de uitbreiding van de Collegekamer. (Copie gemaakt in 1834)
	± 1700	Vermoedelijk de periode waarin de insteek in de Collegekamer werd getimmerd. (Mededeling Hr Janse).
	1761	Paardestal aangebouwd (Geschil met de gemeente Amsterdam, Archief Herv. Gem. Oude Kerk, portefeuille no 6)
	1867	Buitenmuur stookhok herbouwd (Notulen kerkmeesters, Archief Herv. Gem.)
	1936	Herstelling deur, bouw van van een W.C., vloer opgebroken (Zie rekening op blz. 16)
	1937	Paardestal in afbraak (Zie foto no 5)
1944/	1945	Luchtbescherming in de Collegekamer
	1955	Insteek uitgesloopt
1962/	1964	Restauratie

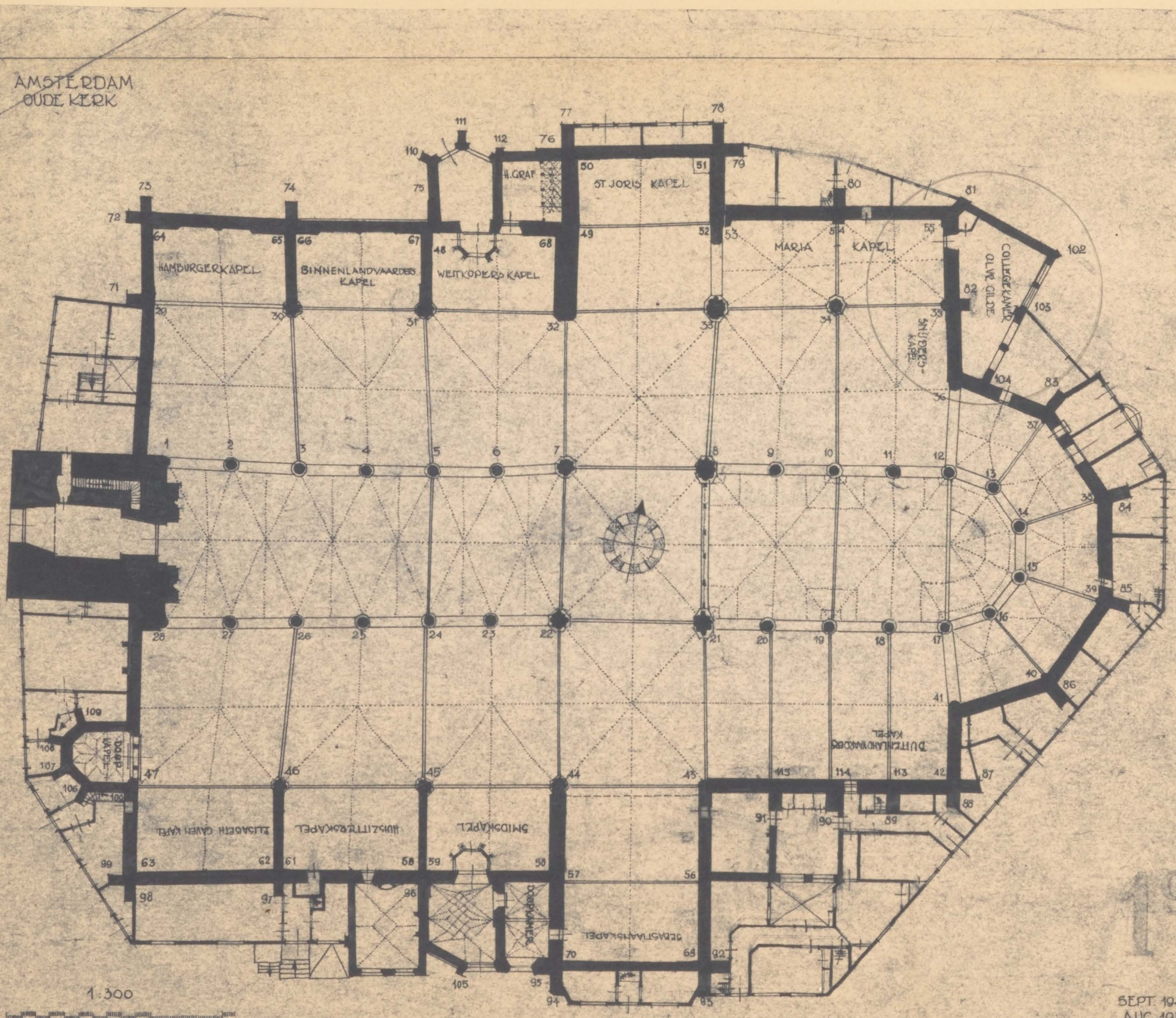
RESTAURATIE VAN DE OUDE KERK TE AMSTERDAM
COLLEGEKAMER VAN HET ONZE LIEVE VROUWE GILDE

A. BESCHRIJVING VAN DE GEGEVENS

3. AFBEELDINGEN

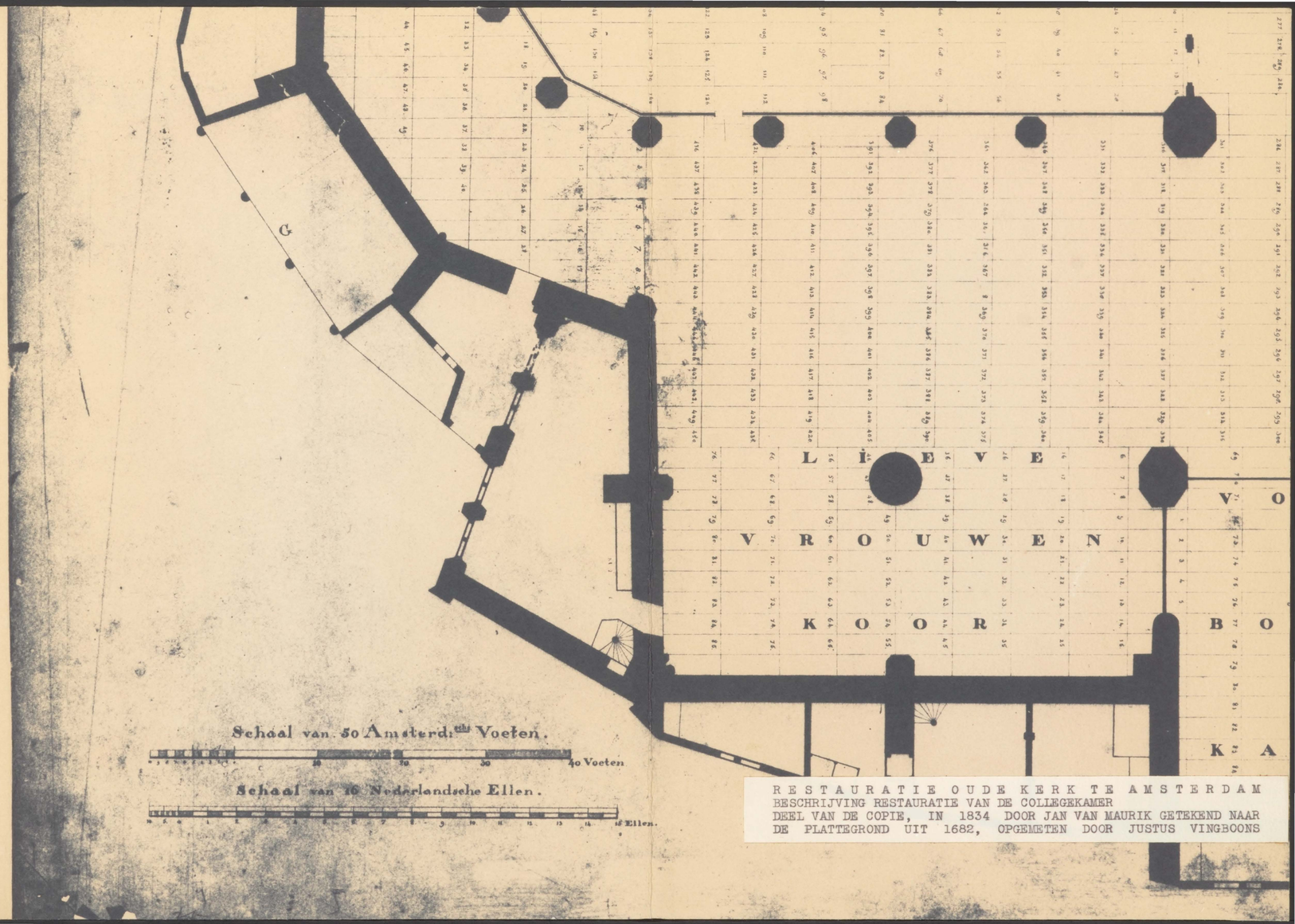
R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING RESTAURATIE VAN DE COLLEGEKAMER
PLATTEGROND OUDE KERK, SCHAAL 1 : 300 GET: H.JANSE, NOV.'55

AMSTERDAM
OUDE KERK

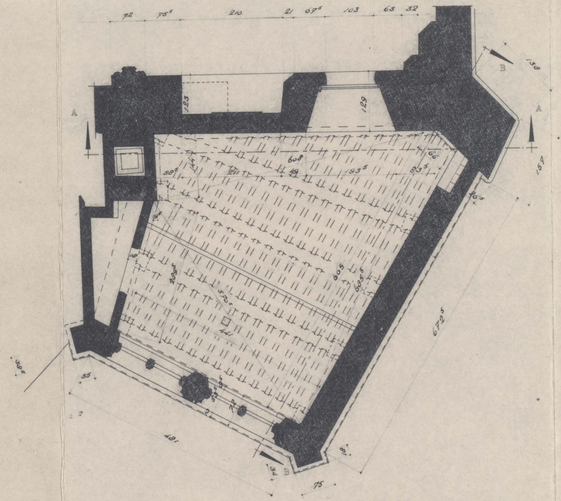

19

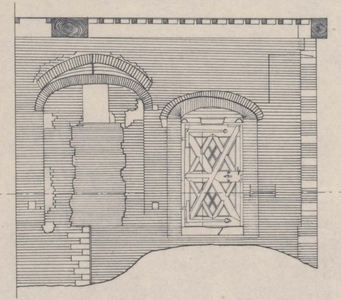
SEPT. 1948
AUG. 1950
NOV. 1955

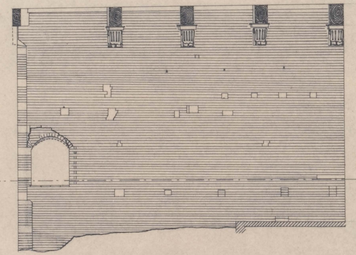
RESTAURATIE OUDE KERK TE AMSTERDAM
BESCHRIJVING RESTAURATIE VAN DE COLLEGEKAMER
DEEL VAN DE COPIE, IN 1834 DOOR JAN VAN MAURIK GETEKEND NAAR
DE PLATTEGROND UIT 1682, OPGEMETEN DOOR JUSTUS VINGBOONS

a. PLATTEGROND

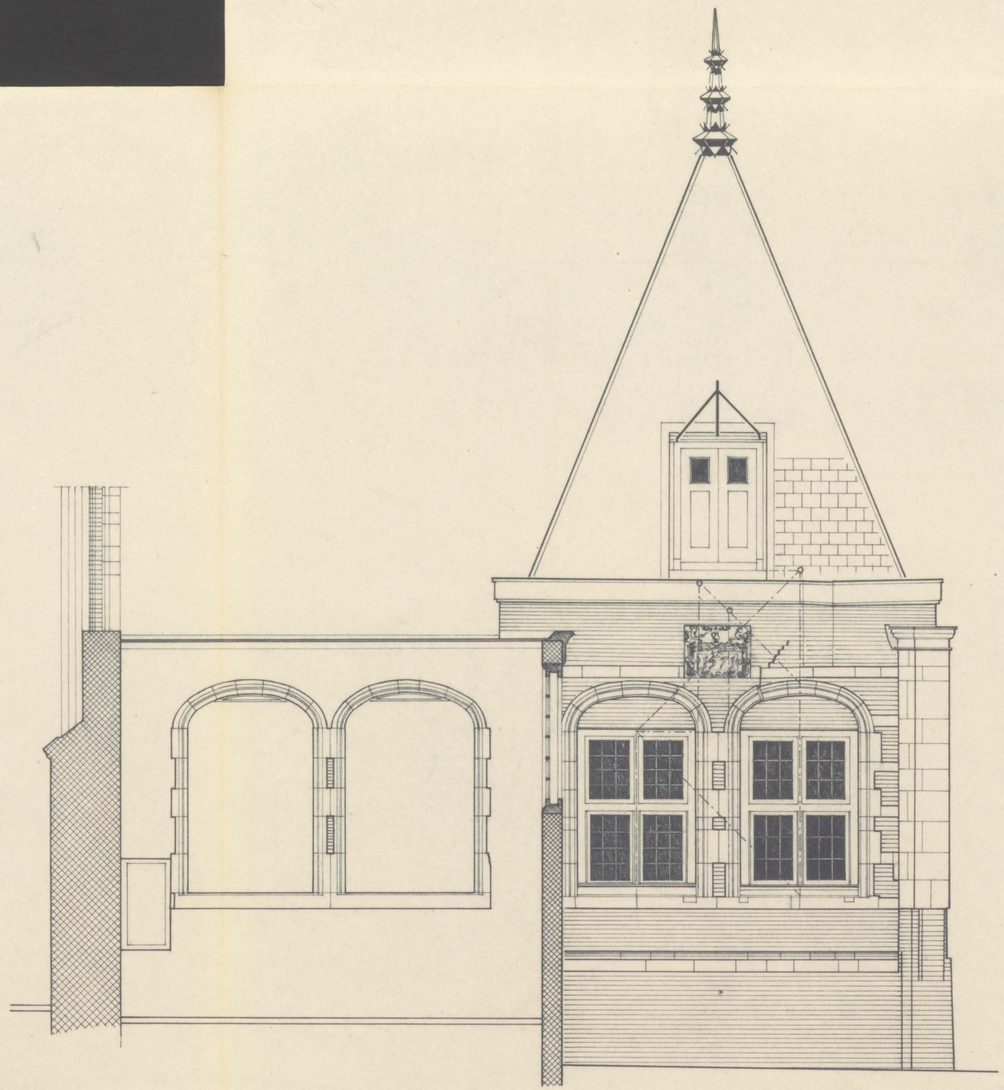

b. BINNENAANZICHT WEST-WAND A - A

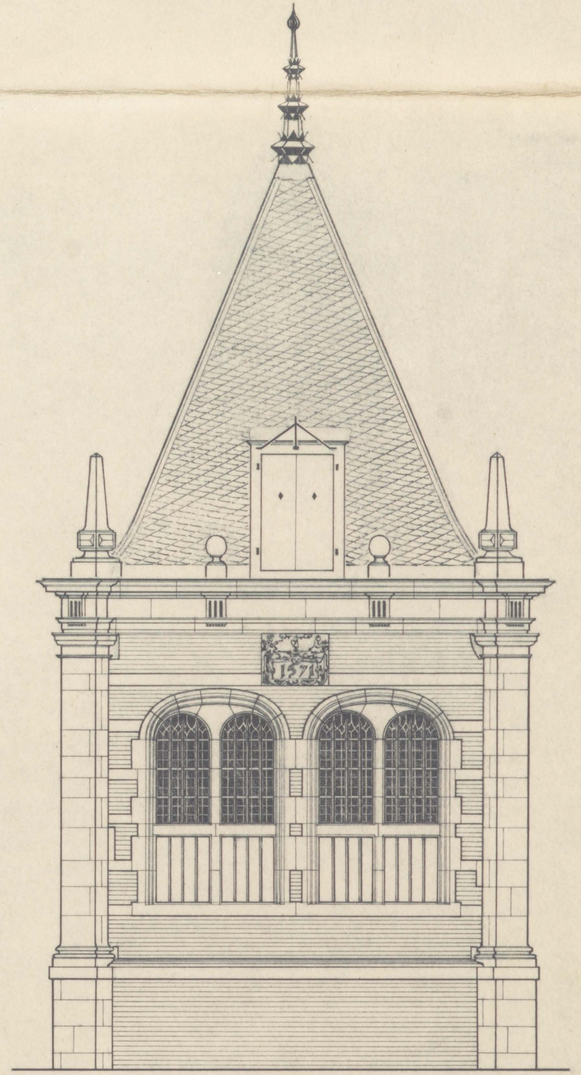

c. BINNENAANZICHT NOORD-WAND B - B

RESTAURATIE OUDE KERK TE AMSTERDAM
BESCHRIJVING RESTAURATIE VAN DE COLLEGEKAMER
PLATTEGROND EN BINNENAANZICHTEN, BESTAANDE TOESTAND JANUARI '64
SCHAAL 1 : 50 GETEKEND: A.VAN HOOIJEN, 17 - 1 - '64

VOOR RESTAURATIE

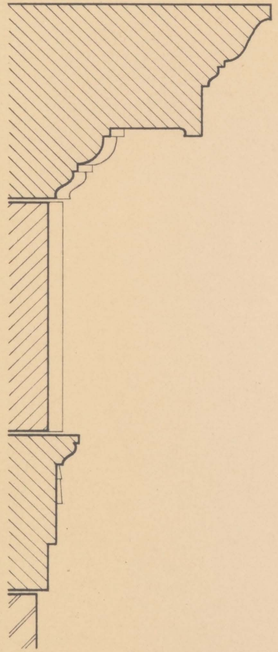
RESTAURATIEPLAN

R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING RESTAURATIE VAN DE COLLEGEKAMER
OOSTGEVEL, SCHAAL 1 : 50 GETEKEND: A.VAN ROOIJEN 9 - 12 - '63

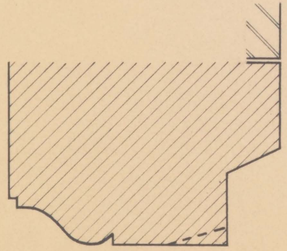
uitgenomen 15-2-71

goeds.

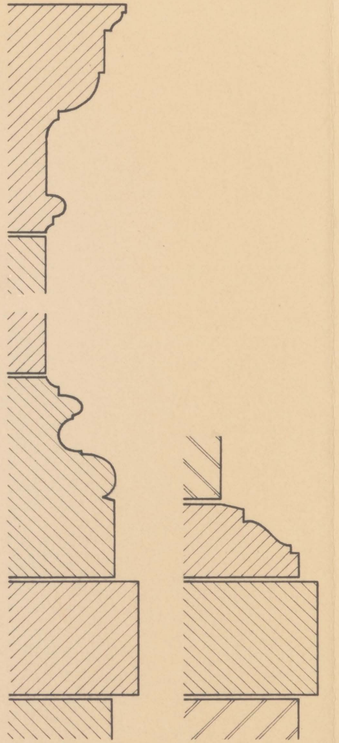
A. van Kooyk

HOOFDGESTEL

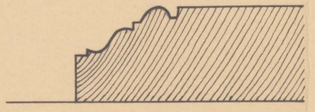

OMLIJSTING DEUR; STIPPELLIJN GEEFT PROFIEL LINKERSTIJL

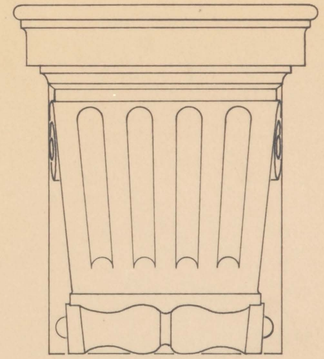

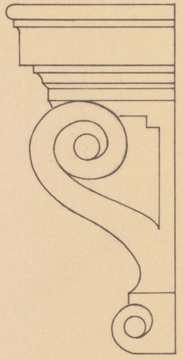
KAPITEEL EN BASEMENT VAN DE PILASTER

PLINTLIJST

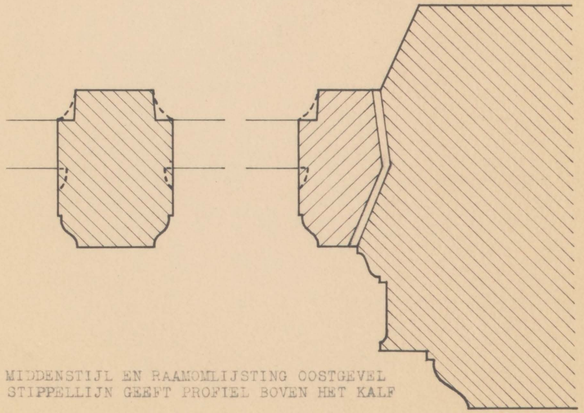

KLAMP EIKEN DEUR; SCHAAL 1 : 1

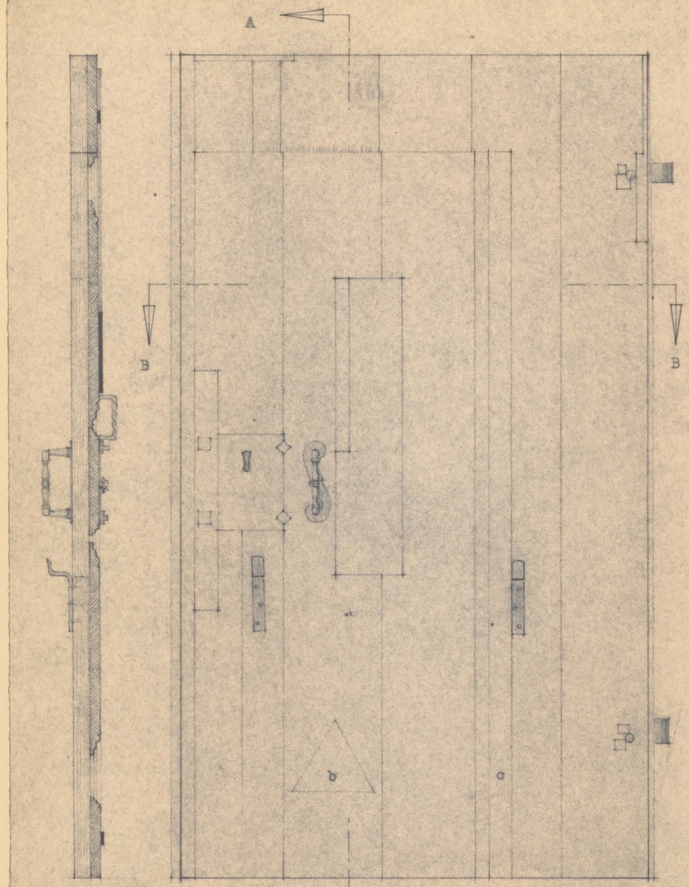
AANZICHTEN CONSOLE

MIDDENSTIJL EN RAAMOMLIJSTING OOSTGEVEL
STIPPELLIJN GEEFT PROFIEL BOVEN HET KALF

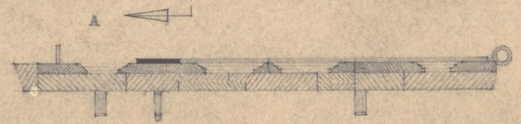
R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING RESTAURATIE VAN DE COLLEGEKAMER
VERZAMELBLAD PROFIELEN, SCHAAL 1 : 5, GET: A.VAN HOOIJEN,3-4-64

1060

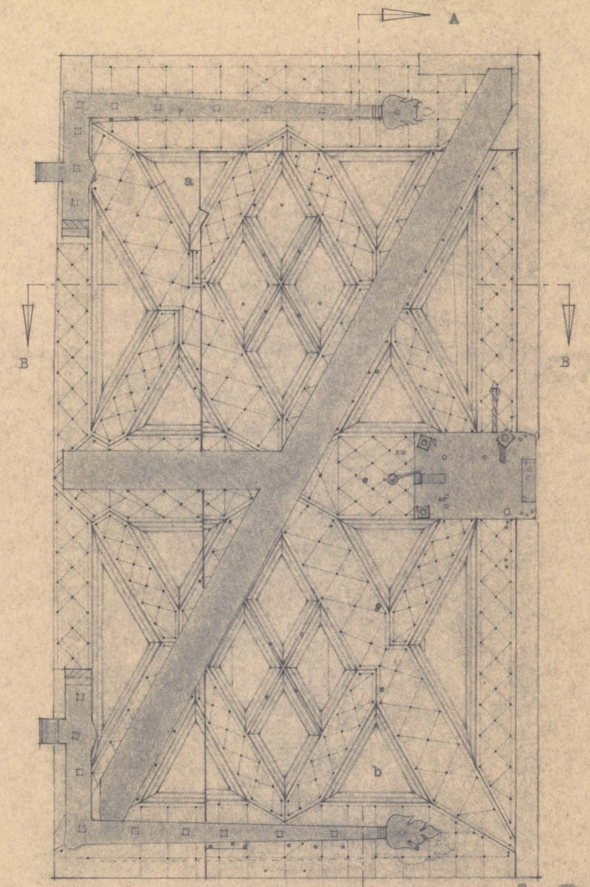

AANZICHT VANUIT MARIAKAPEL

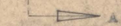
DOORSNEDE
A - A

DOORSNEDE B - B

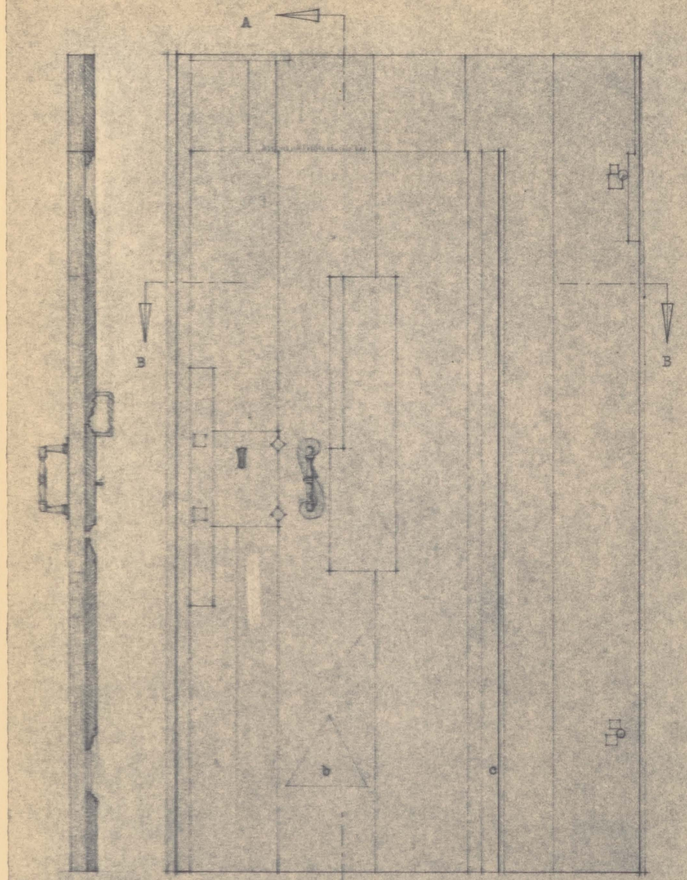

AANZICHT VANUIT COLLEGEKAMER

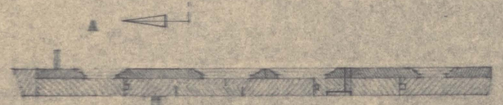
10 55

RESTAURATIE OUDE KERK TE AMSTERDAM
BESCHRIJVING RESTAURATIE VAN DE COLLEGEKAMER
DEUR, SCHAAL 1 : 10. GETEKEND: A.VAN ROOIJEN. 20 - 2 - '64

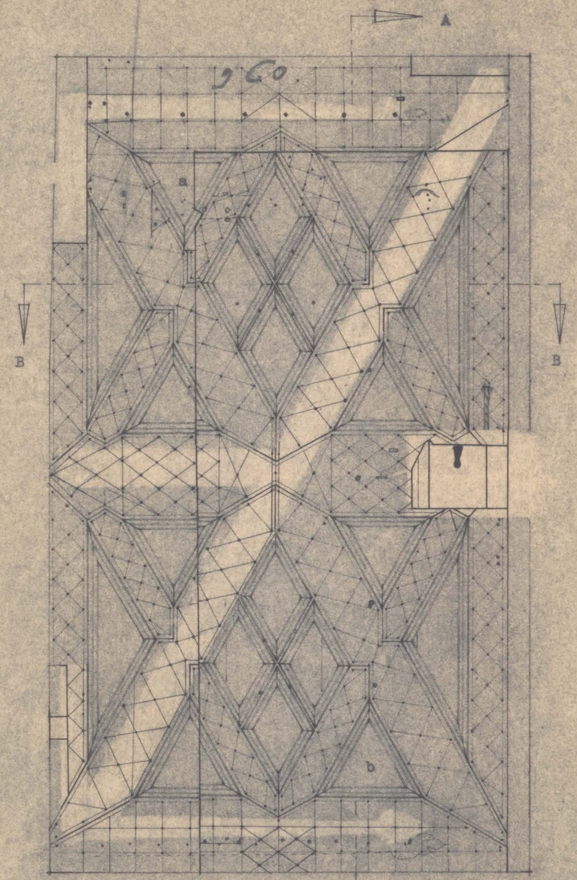

DOORSNEDE
A - A

AANZICHT VANUIT MARIAKAPEL

DOORSNEDE B - B

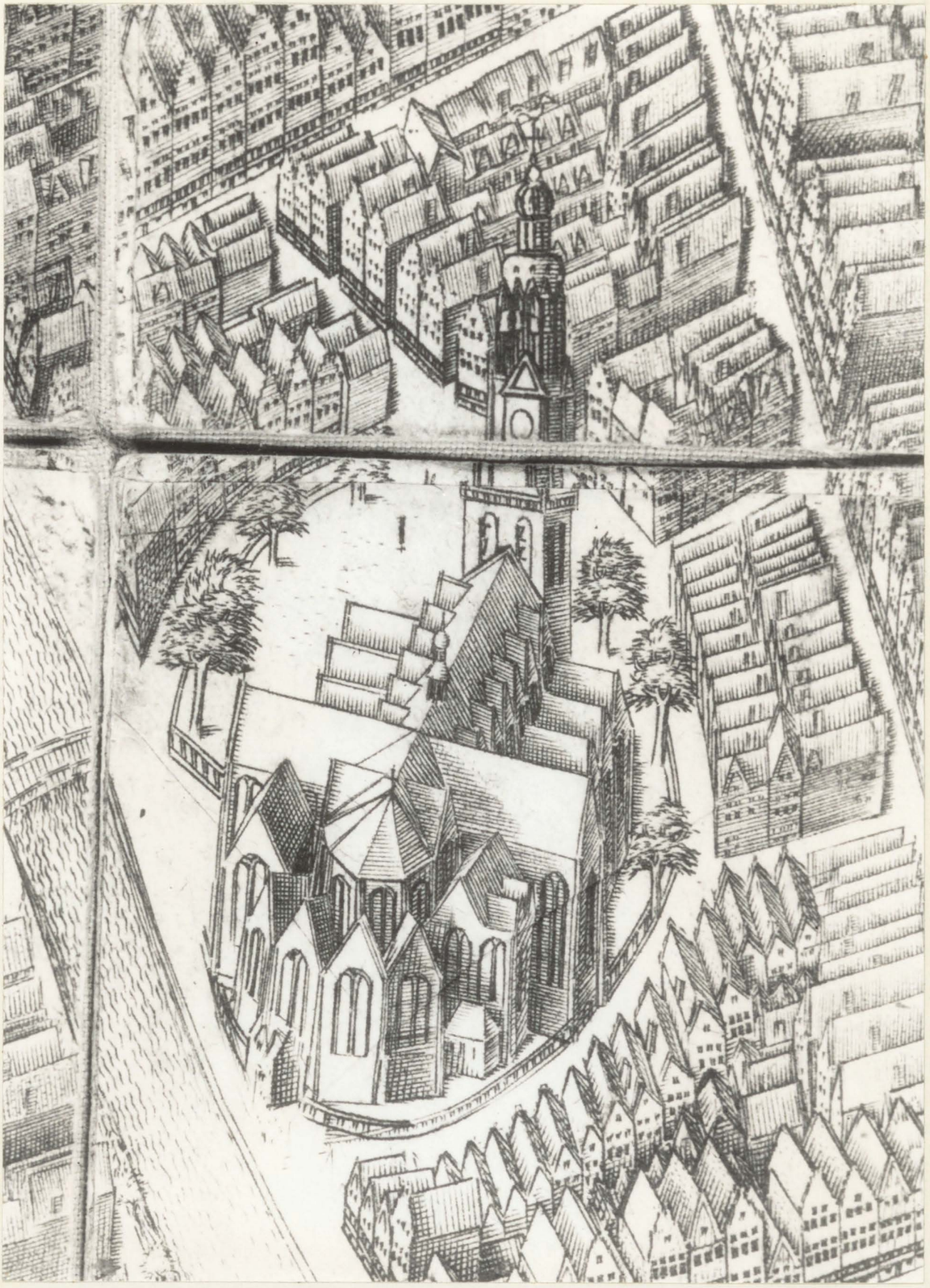

AANZICHT VANUIT COLLEGEKAMER

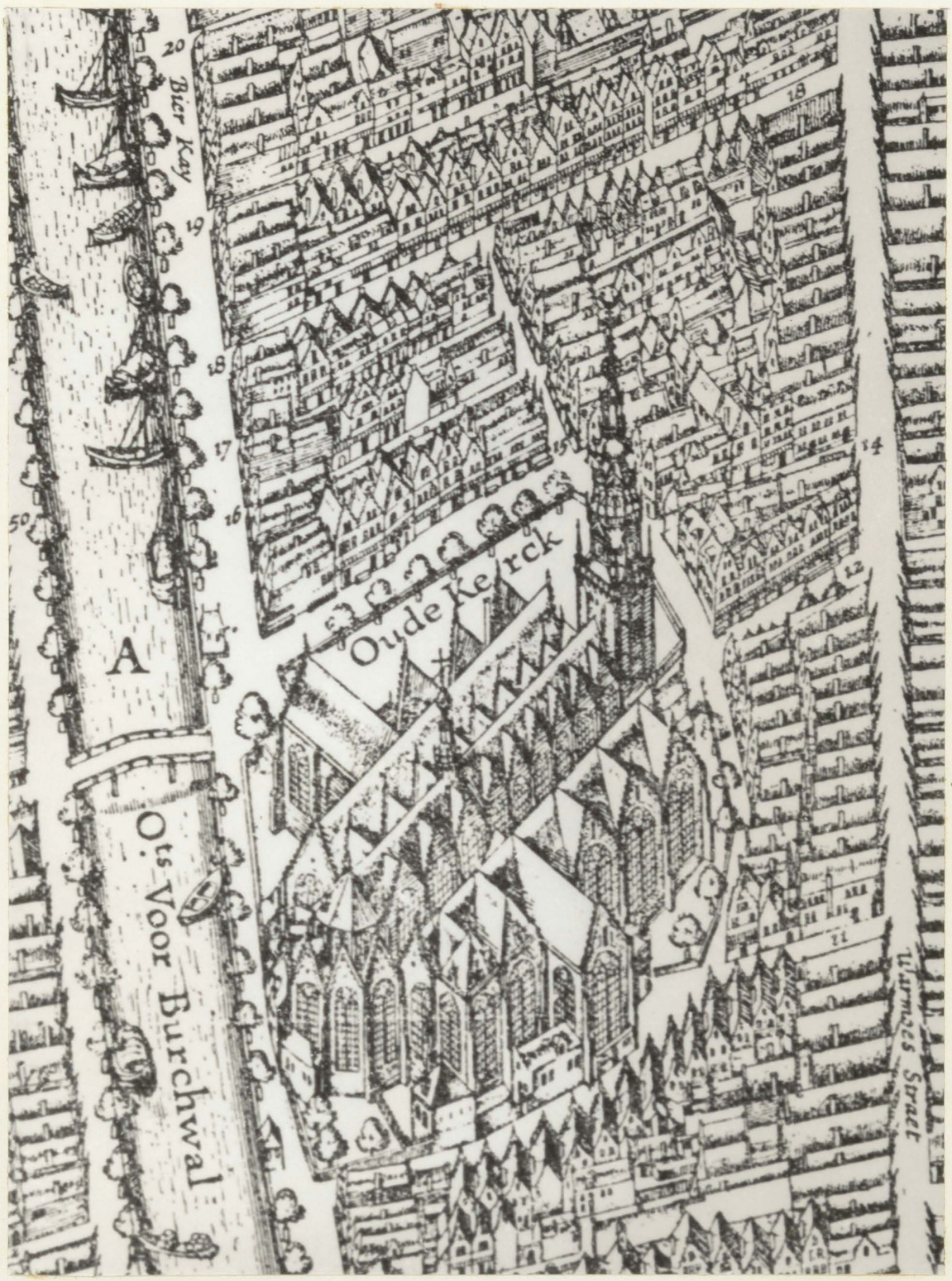
A

RESTAURATIE OUDE KERK TE AMSTERDAM
BESCHRIJVING RESTAURATIE VAN DE COLLEGEKAMER
DEUR, SCHAAL 1 : 10, GETEKEND: A.VAN ROOIJEN. MEI '64

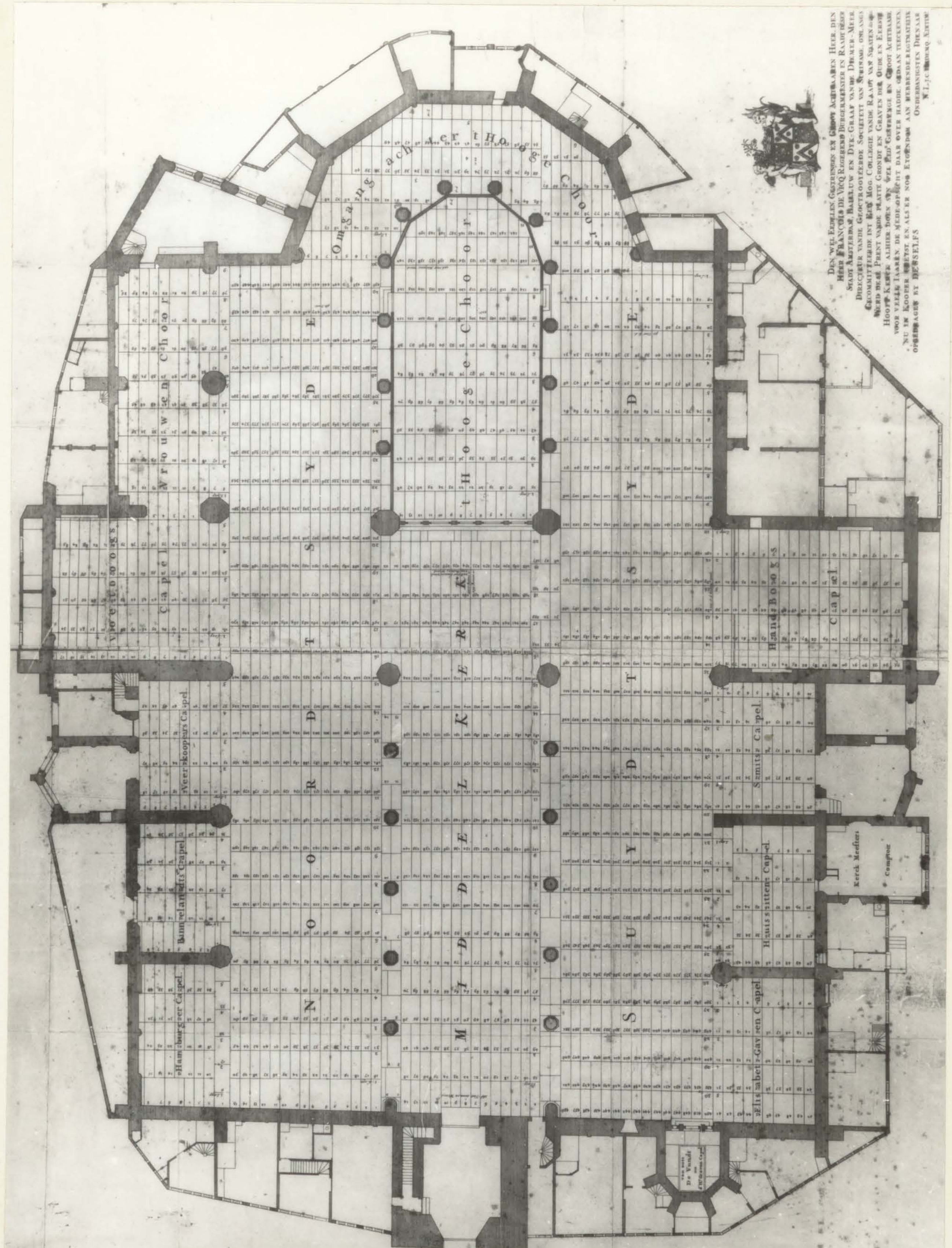
1065

R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING RESTAURATIE VAN DE COLLEGEKAMER
DETAIL PLATTEGROND VAN AMSTERDAM, PIETER BAST, 1597
FOTO: TOPOGRAFISCHE ATLAS GEMEENTELIJKE ARCHIEFDIENST AMSTERDAM

RESTAURATIE OUDE KERK TE AMSTERDAM
BESCHRIJVING RESTAURATIE VAN DE COLLEGEKAMER
DETAIL PLATTEGROND VAN AMSTERDAM, BALTHASAR FLORISZ.1647 ALS 1625
FOTO: TOPOGRAFISCHE ATLAS GEMEENTELIJKE ARCHIEFDIENST AMSTERDAM

R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING RESTAURATIE VAN DE COLLEGEKAMER
PLATTEGROND VAN DE OUDE KERK, GRAVURE, VOOR 1707
FOTO: TOPOGRAFISCHE ATLAS GEMEENTELIJKE ARCHIEFDIENST AMSTERDAM

R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING RESTAURATIE VAN DE COLLEGEKAMER
COLLEGEKAMER MET PAARDESTAL. OPNAME: JACOB OLIE, 15-5-1894
FOTO: TOPOGRAFISCHE ATLAS GEMEENTELIJKE ARCHIEFDIENST AMSTERDAM

R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING RESTAURATIE VAN DE COLLEGEKAMER
COLLEGEKAMER MET AFBRAAK PAARDESTAL. REPR. NAAR FOTO BAKELS, 1937

R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING RESTAURATIE VAN DE COLLEGEKAMER
HOUTEN KRUISKOZIJN IN OOSTGEVEL. REPROD. NAAR FOTO BAKELS, 1937

R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING RESTAURATIE VAN DE COLLEGEKAMER
BASEMENT NOORDELIJKE PILASTER. REPROD. NAAR FOTO BAKELS, 1937

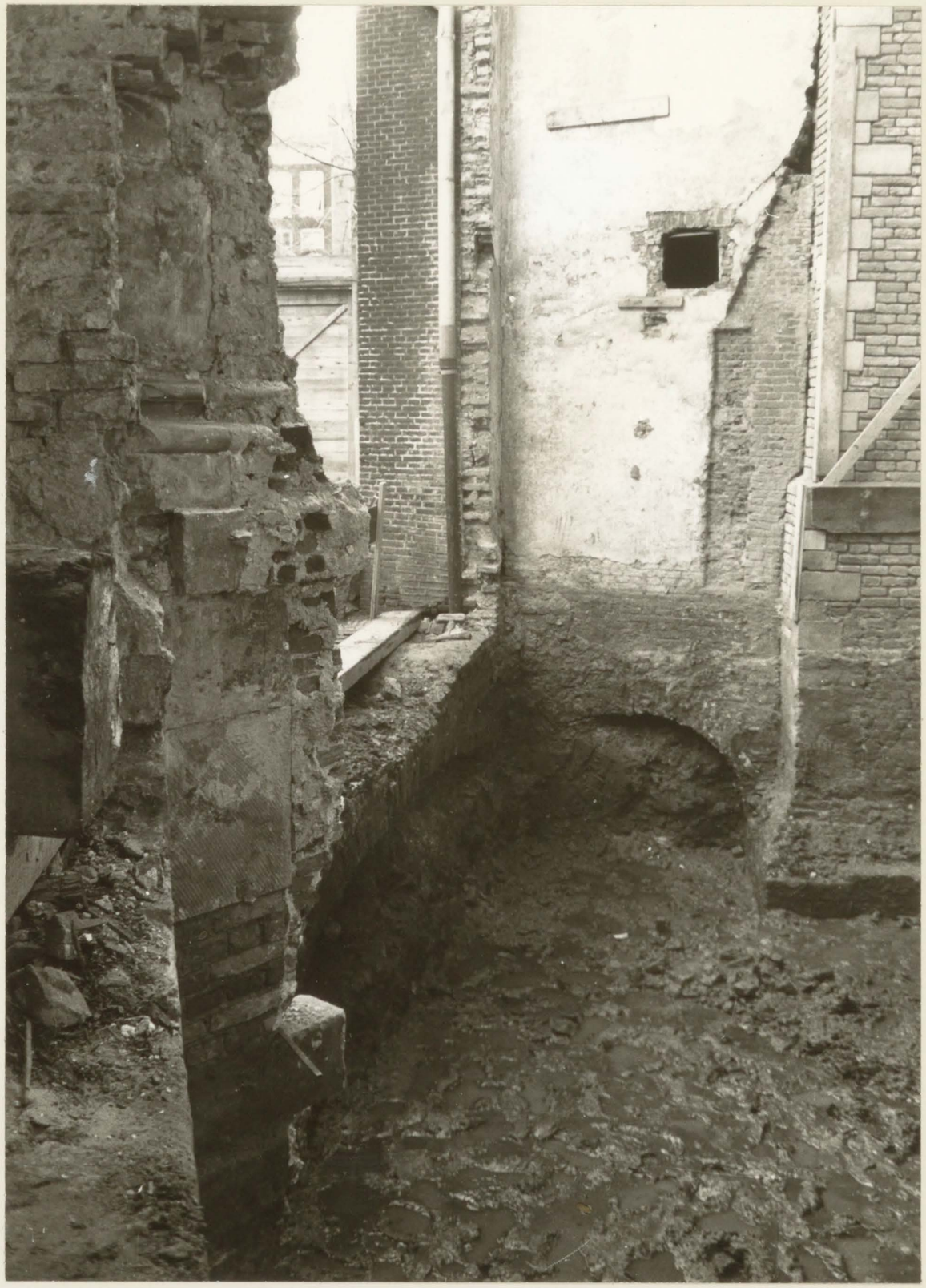
R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING RESTAURATIE VAN DE COLLEGEKAMER FOTO SPIES, 1949

R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING RESTAURATIE VAN DE COLLEGEKAMER
COLLEGEKAMER MET UITBREIDING VAN 1625. FOTO MONUMENTENZORG, SEPT.'60

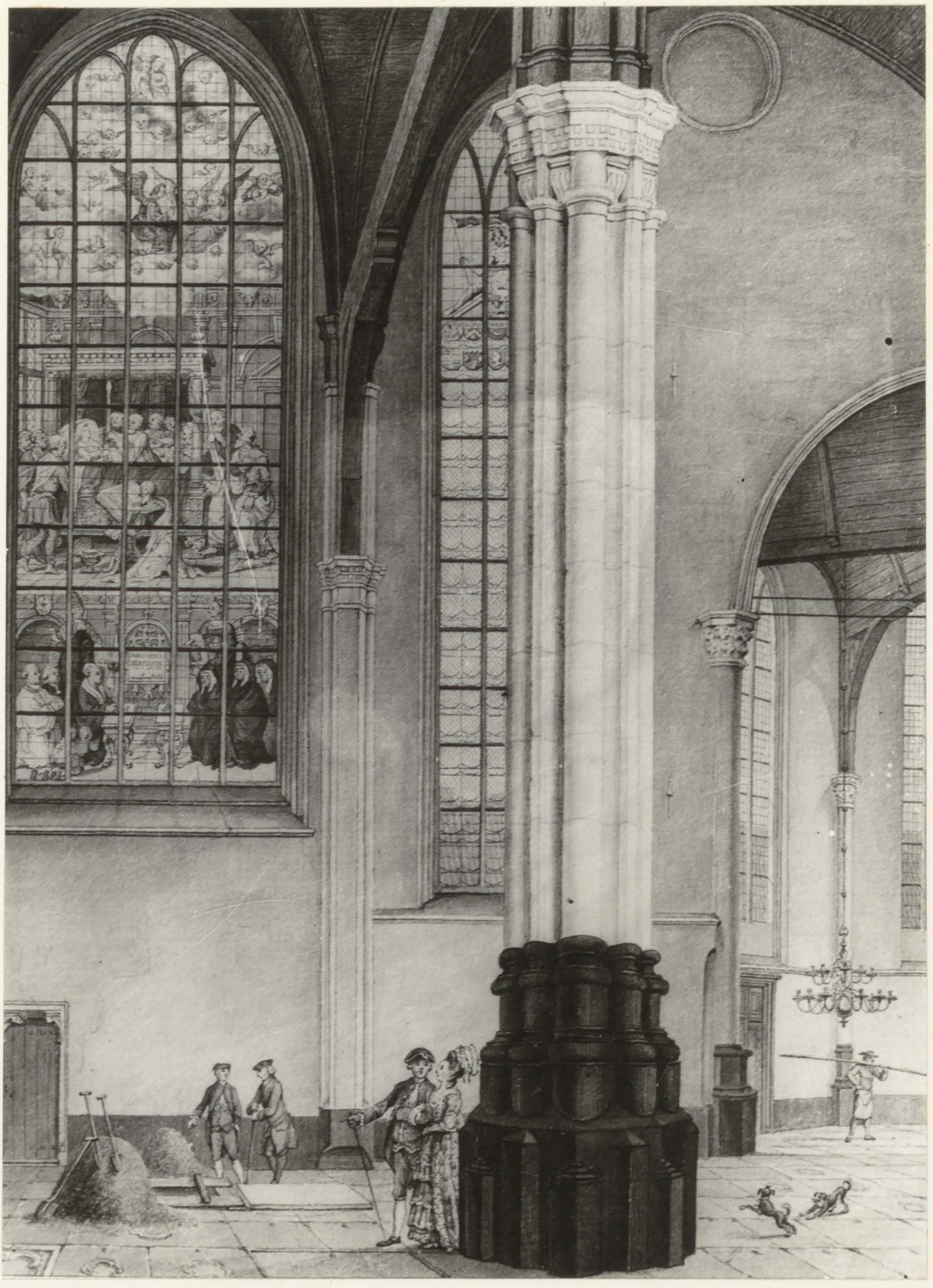
R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING RESTAURATIE VAN DE COLLEGEKAMER
FUNDERING ZUIDMUUR, INTERIEUR COLLEGEKAMER; FOTO P.POSTMA, MRT'62

R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING RESTAURATIE VAN DE COLLEGEKAMER
TERUGGEVONDEN PROFIEL BASEMENT PILASTER. FOTO P.POSTMA, MEI '62

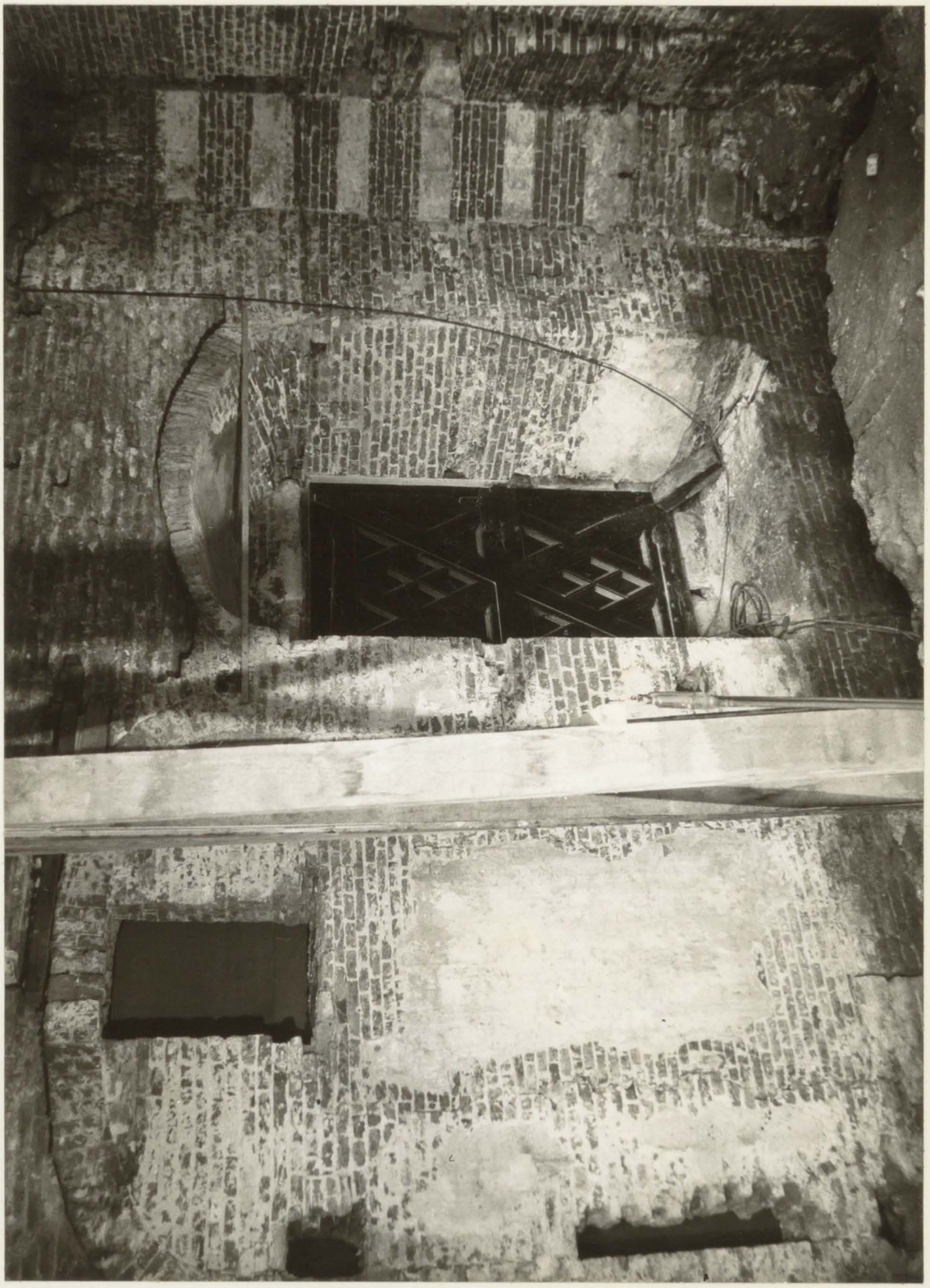
R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING RESTAURATIE VAN DE COLLEGEKAMER
OPGEGRAVEN RIOLERING IN KERKHOFSLOOT. FOTO P.POSTMA,DECEMBER 1962

R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING RESTAURATIE VAN DE COLLEGEKAMER
MARIA-KAPEL, DEUR COLLEGEKAMER, TEKENING H.P.SCHOUTEN, 1786
FOTO: TOPOGRAFISCHE ATLAS GEMEENTELIJKE ARCHIEFDIENST AMSTERDAM

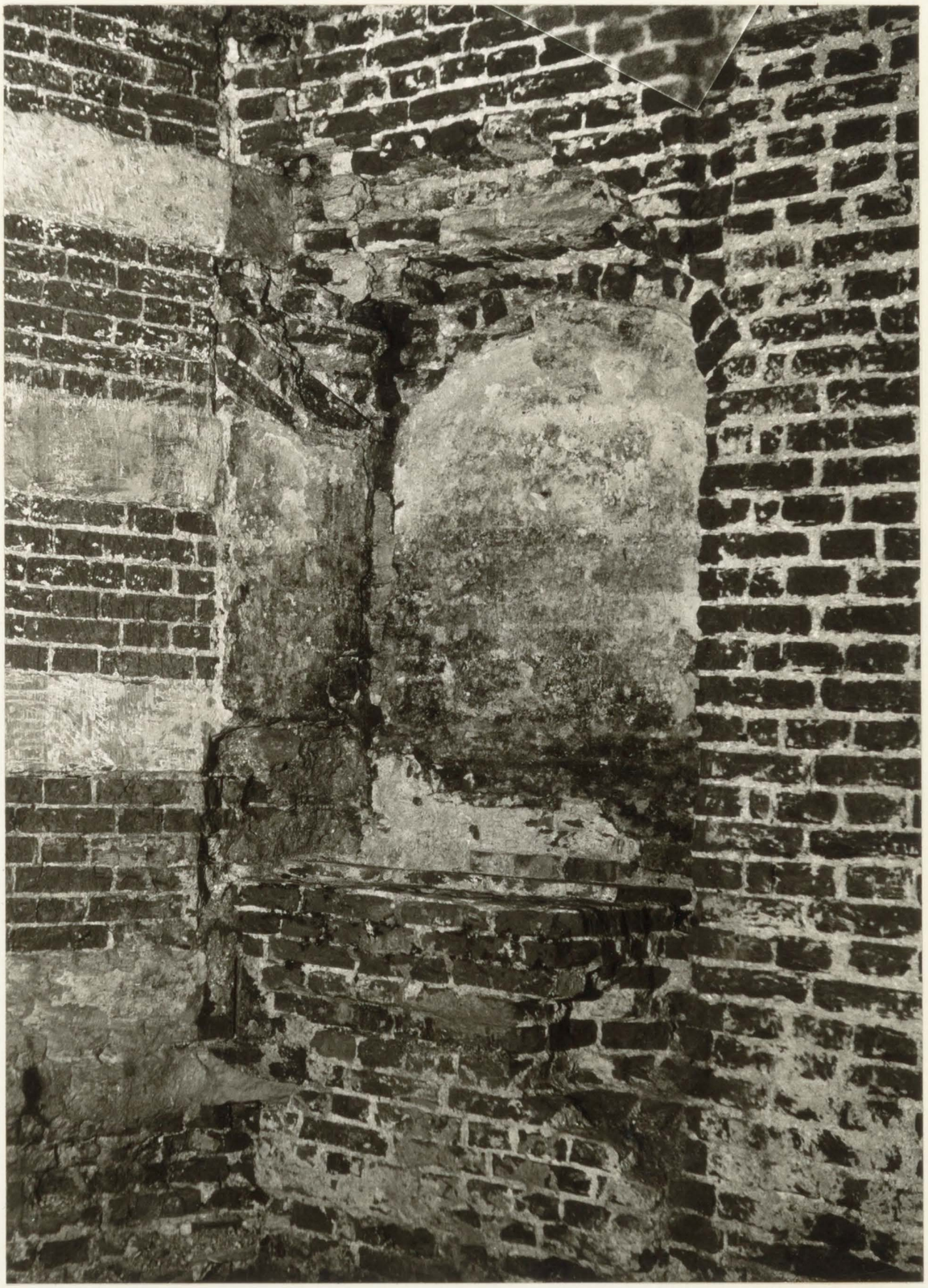
R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING RESTAURATIE VAN DE COLLEGEKAMER
DEUR, GEZIEN VANUIT DE MARIAKAPEL. FOTO P.POSTMA, APRIL '64

R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING RESTAURATIE VAN DE COLLEGEKAMER
MUUR VAN DE MARIAKAPEL FOTO P.POSTMA, NOV.'63

R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING RESTAURATIE VAN DE COLLEGEKAMER
DEUR, GEZIEN VANUIT DE COLLEGEKAMER. FOTO P.POSTMA, APRIL '64

R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING RESTAURATIE VAN DE COLLEGEKAMER
NIS IN NOORDMUUR FOTO P.POSTMA, OCT.'63

R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING RESTAURATIE VAN DE COLLEGEKAMER
GEVELSTEEN IN OOSTGEVEL FOTO P.POSTMA, SEPTEMBER '63

R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING RESTAURATIE VAN DE COLLEGEKAMER
RAAMSTIJLEN IN OOSTGEVEL FOTO P.POSTMA, JUNI '63

R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING RESTAURATIE VAN DE COLLEGEKAMER
PROEF BOOGSLUITING MET MEDAILLON, OBELISK EN BOL. FOTO P.POSTMA

RESTAURATIE VAN DE OUDE KERK TE AMSTERDAM
COLLEGEKAMER VAN HET ONZE LIEVE VROUWE GILDE

B. BOUWPERIODEN

BOUWPERIODEN

Gegeven het jaartal 1571 in de gevel, lijkt een overzicht van bouwperioden een eenvoudige zaak. Maar juist in de aansluiting van het gebouw op de Mariakapel zijn veel uiteenlopende sporen aangetroffen die niet zo gemakkelijk te combineren zijn, zodat men nog kan dwalen in een woud van speculaties.

Toen men in het voorjaar van 1960 begon met het afhakken van het pleisterwerk van het muurstuk 55 - 35 in de Mariakapel, kwam er rechts van de doorgang naar de Collegekamer een stuk muurwerk voor de dag dat - in het vlak van de muur gelegen - aan de bovenzijde boogvormig was begrensd. Het bleek een halfsteens vulling te zijn binnen de boogvormig uitgehakte muur. Achter de vulling bevond zich een nis, zoals men reeds eerder vanuit de Collegekamer kon constateren, De uitgehakte boog ging - dieper de muur in - over in een boog van schoon werk. Bij de restauratie van de Mariakapel werd voorlopig de nis aan deze zijde gehandhaafd en de uitgehakte boogvorm vervangen door een gemetselde boog in gele steen volgens hetzelfde beloop.

Dezelfde muur gezien vanuit de Collegekamer vertoont de op blz. 5 beschreven korfboog, met een vulling dik 42 cm dichtgezet, waarin direct onder de boog een rechthoekig gat is uitgehakt.

Men zou denken aan een doorgang, een eigen ingang voor de Mariakapel in de periode vóór de bouw van de Collegekamer, want het voegwerk van het muurvlak van de Collegekamer wordt in de dagkant van de nis omgezet; maar het stopt ± 40 cm vóór de dikte van de muur is gepasseerd. Uit dit gegeven, gecombineerd met boogvormig uitgehakte muurwerk kan men concluderen dat er oorspronkelijk een nis is geweest met de opening aan de zijde van de huidige Collegekamer.

Over de betekenis ervan valt niets met zekerheid te zeggen. Gesuggereerd is de functie van een buitenaltaar; de gaten aan weerszijden ter hoogte van de bodem van de nis kunnen dan balken hebben bevat, waarover een plankier zou zijn getimmerd. Verder zijn voor deze functie geen aanwijzingen gevonden.

Achter de achterwand van de nis, in de kapel, moet het nieuwe Maria-altaar hebben gestaan, (zie het artikel van Mej. B.Bijtelaar in het 44ste jaarboek van Amstelodamum: Het Snijderskoor en het Vrouwenkoor van de Oude Kerk), want dit is de enige beschikbare muur in de kapel, die een altaar-opstelling volgens de liturgie toeliet, namelijk naar het oosten gericht.

De nis is, hoe dan ook, vanaf ± 1555 in functie geweest, vermoedelijk tot de bouw van de Collegekamer in 1571. Misschien is toen de nis aan die zijde gedicht met een 42 cm dikke muur van dezelfde steen als het aangrenzende werk. Mogelijk ging dit gepaard met het uitbreken van de achterwand naar de Mariakapel. Men kan veronderstellen dat de aldus "gekeerde" nis een functie vervulde in verband met het Maria-altaar, dat men nu erin zou kunnen hebben geplaatst, in plaats van ervóór.

In deze situatie zou ook het gat in de vulling aan de zijde van de Collegekamer kunnen zijn gehakt, vanwaar men dan misschien, zoals werd gesuggereerd, het zilveren Mariabeeld zou kunnen zien, dat in 1501 aan het Onze Lieve Vrouwe gilde was geschonken, zie blz. 12 , eerste alinea.

Vervolgens, mogelijk na de Alteratie in 1578, is de nis aan de zijde van de Mariakapel gedicht met halfsteens werk zoals dat in 1960 werd aangetroffen. Gelijktijdig of na die dichting is de vulling aan de Collegekamerzijde weer doorbroken, met een opening ter breedte van ± 1.10 m. Er is gedacht aan de mogelijkheid dat de nis toen als kast heeft gefungeerd. De reeds bestaande opening daarboven, vlak onder de boog, schijnt steeds te zijn gehandhaafd. Ook toen de laatstgenoemde doorbreking weer werd dichtgezet met een lange rode steensoort, formaat 22/22,5 - 10.5/11 - 4, dik 46 cm. Dit laatste kan gebeurd zijn na het vertrek van de Kerkeraad naar de Nieuwe Kerk in 1649.

Bij de restauratie werd het metselwerk boven de boog en de doorgang - dat dus een halve steen terugligt bij het muurvlak onder de boog - ter diepte van een halve steen hier en daar uitgehakt, om het nieuw te maken metselwerk verband te geven met het oude. Boven de korfboog werd bij die gelegenheid een nieuwe boog gevonden, waarvan de onderkant op 23 cm boven de kruin van de korfboog ligt. De ruimte tussen beide is opgevuld met drie gewone platte lagen, die ook een boogvormig beloop hebben, zie tekening 3 B. De diepte in de muur van deze laatst gevonden overwelving kon niet worden vastgesteld. Vermoedelijk reikte de diepte tot ± 40 cm vanaf de Mariakapel, namelijk tot de voormalige achterwand van de nis. De boog kon worden beschouwd als een versterking aangebracht boven de nogal platte en dus minder draagkrachtige korfboog. Deze constructie is geen onbekend verschijnsel.

Kan de diepte van de ontlastingsboog worden vastgesteld, dan is ook de dikte van de oorspronkelijke achterwand van de nis bekend.

Zij bewijst ook, dat op deze plaats direct bij de bouw van de Mariakapel op een nis is gerekend. Nu is onlangs een dergelijke boog ook gevonden boven de doorgang Mariakapel - Collegekamer, zodat op deze plaats altijd een doorgang is geweest.

In de bestaande boog van de doorgang is een gescharreerde steen aangetroffen, wat er op zou kunnen wijzen,

dat de boog, hoewel in de loop van de tijd verminkt, toch uit ± 1555 dateert. Natuurlijk blijft het mogelijk dat deze boog een ouder exemplaar verving, terwijl voor de bouw ervan oude steen werd gebruikt.

De natuurstenen omlijsting van de doorgang maakt gezien vanuit de Mariakapel niet de indruk later te zijn ingebracht. Er zijn voor de plaatsing b.v. geen halve stenen in de koppenlaag afgehakt. De strekkenlaag sluit aan met een klezoor of een drieklezoor, wat niet ongewoon is.

Boven de doorgang is in de Mariakapel de ontlastingsboog te zien, die aan de Collegekamerzijde door een halve steen uit het zicht was gewerkt.

Het formaat van de baksteen in de oostmuur van de Mariakapel bedraagt 20 - 9,5/10 - 4,5 , zowel gezien vanuit de Mariakapel als vanuit de Collegekamer. Dit is ook het formaat en de genuanceerde kleur van het werk van de noordmuur aan de binnenzijde van de Mariakapel. De overhoekse steunbeer 81, en het buitenwerk van de Mariakapel bestaat uit rood gescharreerd 18,5 - 9/9,5 - 4,3.

De steunbeer is in de noordwesthoek in verband gewerkt met de noordmuur, maar in de Collegekamer bestaat er een bouwnaad tussen steunbeer (gescharreerd) en oostmuur van de Mariakapel ("schoon" werk en gevoegd). Ook is er tussen beide een verschil in lagenmaat. Deze bouwnaad is echter slechts 11 cm diep, omdat de gescharreerde steen een bekleding blijkt te zijn van een binnenwerk, waarbij muur en steunbeer wel degelijk met elkaar in verband zijn gemetseld. Ook de metselspecies zijn van gelijke kwaliteit.

Men kan dus zeggen dat de oostgevel van de Mariakapel in 1555 niet in schoon werk (gescharreerd) werd uitgevoerd, omdat men toen reeds de bedoeling had op deze plaats en tot een bepaalde hoogte een aanbouw te maken. Natuurlijk is niet meer te achterhalen of dit plan samenvalt met het ontwerp van de Collegekamer van 1571.

Voor het afgehakte metselwerk rechts van de doorgang is geen verklaring gevonden, evenmin als voor de plaatselijk afgehakte koppen (de strekken lopen er gaaf tussen door) in het terugliggende werk boven de bogen. Gelet op de lengte van de afgekapte stenen zouden deze minstens 4 cm meer naar voren hebben gestoken dan thans het geval is. Maar in de fundering is geen naar voren komend werk aangetroffen.

Bij verder onderzoek van de doorgangsnis naar de Mariakapel is aan de zuidzijde van de deur - ter hoogte van het slot aan de andere kant - een blok zandsteen van achter het pleisterwerk in de dagkant te voorschijn gekomen, dat een ingezet stuk bevat ter dikte van 2½ cm. Aan de noordkant - ter hoogte van de knopen van de gehengen aan de andere kant - zijn afgekapte duimen gevonden. De deur is dus eens aan de noordkant afgehangen geweest.

Er zijn op het hout van de deur geen sporen gevonden die er op wijzen dat slot en gehengen een geheel andere plaats hebben gehad; de hangkant is altijd hangkant gebleven.

Er bestaan twee mogelijkheden om die kant naar het noorden te brengen: 1) de deur op z'n kop zetten; de beklamping blijft aan de zijde van de Collegekamer. 2) de deur keren, de beklamping komt aan de kant van de Mariakapel, de vlakke zijde aan de Collegekamer.

Mag men uit de aanwezigheid van een versterkingsboog boven de doorgang concluderen dat de doorgang op deze plaats vanaf de bouw van de Mariakapel aanwezig is geweest, dan is het meest voor de hand liggend te veronderstellen dat de vlakke kant van de deur aan de buitenzijde - de oostkant - heeft gezeten, en de geprofileerde kant met de klampen aan de Mariakapel.

Een ander uitgangspunt is, te constateren dat - gezien het omgekeerde sleutelgat - de deur op 't ogenblik op z'n kop staat. Overigens is aan de vlakke kant te zien dat hier een stuk hout is ingezet, dat het omgekeerde sleutelgat bevat. Slotmechaniek en sleutelgat zullen dus niet meer origineel zijn. Maar het is de vraag of deze wijziging van het slot vóór of ná de positieverandering van de deur heeft plaats gehad. Laten we nu voorlopig aannemen dat de verandering van het slot aan een andere afhanging van de deur voorafgaat, dan zijn er weer twee mogelijkheden, vertegenwoordigd namelijk door de beide hangkanten:
3) afgehangen als nu aan de zuidkant, maar de vlakke kant komt naar de zijde van de Collegekamer; het sleutelgat zit dan in "normale" positie rechts; 4) als 1) de deur op z'n kop, afgehangen aan de noordkant.

Men zou denken de laatste mogelijkheid te kunnen controleren door te zien of de maat van bovenkant knoop onderste geheng tot onderkant deur kleiner of gelijk is aan de maat van bovenkant knoop bovenste duim tot de sponning. De eerste maat bedraagt 41½ cm; de tweede 36½ cm. Men zou dus mogelijkheid 3) uitgesloten achten; maar uit enkele andere gegevens blijkt dat we de vermelding "volgens oud model" in de smidsrekening van 1936 (zie blz. 16) niet al te au serieux moeten nemen. De afstand tussen hart knoop en hart blad van het onderste geheng is beslist niet gelijk aan die afstand bij het oude geheng. De moet van het blad van het oude geheng zit 4½ cm lager dan het nieuwe. Ook kan in deze tijd het draagvlak van de onderste duim met 1,8 cm verhoogd zijn door twee ringen op de stift te schuiven. Beslissend is echter de plaats van de knoop van het geheng op de deur. Maar op deze plaats is een stuk van de beklamping vernieuwd, mogelijk ook in 1936, zodat geen spoor is te vinden van de plaats van de knoop van het vorig geheng. Hetzelfde is het geval met de plaats van het bovenste geheng.

Mogelijkheid 3) is dus nog allerminst uitgesloten. Maar ze impliceert dat afhanging aan de noordkant en keren van de deur aparte perioden zijn.

Via maatvoering van de gehengen zijn dus evenmin de mogelijkheden 1) en 2) te controleren.

Bij al deze overwegingen houden we dus op het thema: "positie van de deur in de sponning" drie variaties, waarvan no 2 mijns inziens de meest waarschijnlijke is. Maar laten we de onder 1) genoemde mogelijkheid nog eens wat scherper bekijken.

Als we ons dan de deur voorstellen met verwisselde onder- en bovenkant, en met de vlakke zijde aan de Mariakapel, dan moet men om de Mariakapel uit te gaan door het kleine deurtje, eerst op de dorpel en dan nog eens over de klamp stappen, wat niet de gemakkelijkste weg is. Gaat men hierdoor twijfelen aan deze voorstelling van zaken, dan wordt daar tegen ingebracht dat de positieverandering van de deur kan hebben plaatsgevonden vóór het inzagen van het kleine deurtje.

Bij nader onderzoek in de timmerwerkplaats is het kleine deurtje uitgenomen, door het verwijderen van onder meer de lat c (tek. no 7), die blijkbaar in 1936 was ingelijmd en gespijkerd. De zaagsnede onder de bovenste klamp kon toen voor 't eerst goed worden bekeken. De delen grijpen met groef en messing in elkaar; gebruikelijk voor die tijd is een verbinding met losse veer.

Duidelijk is te zien dat indertijd de zaag in de deur gezet is vanaf de beklampte kant, wat ook voor de hand ligt omdat men hier wilde aansluiten op het patroon van klampen en schoren. De vlakke kant van de deur is door het zagen wat afgesplinterd. Als men volgens mogelijkheid 1) over de klamp had moeten stappen zou de doorsnede hier veel meer beschadigd moeten zijn. In dit geval is het dus zeker dat het deurtje is ingezaagd als een aparte periode na de wisseling van hangzijde.

Alleen bij mogelijkheid 2) kàn het inzagen van het deurtje samenvallen met het keren van de deur.

Kan de wijze van afhangen zijn veranderd toen er buiten de Mariakapel een ruimtelijke verandering plaats vond die dat wenselijk maakte, bijvoorbeeld de bouw van de Collegekamer, dan behoeft die ruimtelijke verandering nog niet het inzagen van het kleine deurtje te hebben veroorzaakt. Het blijft heel goed mogelijk dat het deurtje is gemaakt tussen 1555 en 1571. Hoe men het ook wendt en keert, de chronologische volgorde van inzagen deurtje en omkering van de gehele deur, blijft op zichzelf omkeerbaar!

Een argument tegen de veronderstelling dat de omgekeerde deur de oorspronkelijke toestand van 1555 vertegenwoordigt - volgens mogelijkheid 1) - blijft de onwaarschijnlijkheid van een beklamping aan de buitenzijde, met alle kans op verrotting enz.

Tenzij er vóór de Collegekamer een andere aanbouw heeft gestaan waarvan geen sporen zijn gevonden.....

Blijft voor de toestand van 1555 als eenvoudigste geval mogelijkheid 2) over, - gezien vanuit de Mariakapel -: links afgehangen, rechts gesloten, de beklamping met gehengen aan deze zijde, de vlakke kant naar buiten gekeerd. Blijft het een raadsel waarôm men de deur heeft gekeerd. De deur in de kooromgang, die ook uitkomt in een aanbouw van de kerk heeft ook de vlakke zijde aan de kooromgang, de beklamping naar de aanbouw. En dit is beslist de oorspronkelijke toestand.

Er is wel een architectonische reden te noemen, maar het is toch te betwijfelen of men deze heeft gevolgd, men zou een practischer motief verwachten. Denkend over maat en schaal zou men namelijk aanvoeren dat de vlakke zijde van de deur behoort bij de grotere maat van het kerkinterieur, terwijl de zijde met de onderverdeling in vakken meer past bij de betrekkelijk kleine ruimte van de Collegekamer.

Hoe het ook zij: in 1786 tekende H.P.Schouten vanuit de Mariakapel de deur in de toestand zoals die nu nog is, zodat iedere omkering vóór dat jaar moet zijn geschied (foto no 13).

Duidelijk is te zien dat het formaat van de deur in de loop van de tijd is afgenomen. Alleen de bovenste klamp schijnt nog de oorspronkelijke breedte te hebben (28 cm). Het systeem van kraslijnen blijft hier 4 cm van de rand, terwijl het bij de onderste klamp is oversneden. Brengen we deze ook op 28 cm breedte, dan wordt de oorspronkelijke hoogte van de deur 2.20 m, in plaats van 2.15 m. De hoogte in de natuurstenen kozijnsponning verloopt over de dikte van de deur van 2.20 m tot 2.23 m.

Neemt men aan dat de spiegelklampen oorspronkelijk even breed zijn geweest als de smalle schoren, namelijk 14 cm met de profilering inbegrepen,- (de buitenste kraslijn komt dan op $2\frac{1}{2}$ cm van de rand), dan wordt de deurbreedte 1.225 m in plaats van 1.195 m. Uitgaande van een afstand van 4 cm van de buitenste kraslijn tot de rand wordt de deurbreedte 1.255 m. De sponningmaat van het natuurstenen kozijn verloopt over de deurdikte van 1.24 m tot 1.28 m.

Op de plattegrond van de Oude Kerk, in 1834 door Jan van Maurik gecopiëerd naar een plattegrond, in 1682 door Justus Vingboons vervaardigd, is een andere vorm van de doorgang aangegeven dan thans is te zien (tek. no 2). Op de kaart lopen de dagkanten namelijk evenwijdig, een toestand die tot 1955 alleen boven de insteek nog zichtbaar schijnt te zijn geweest. De huidige vorm lijkt vroeger omdat de overwelving op de dagkant aansluit; de dagkanten lopen taps toe naar de deur.

De afschuining in de noordelijke dagkant van de stijl van de zandstenen deuromlijsting kan nu worden

verklaard, omdat diepte en breedte van de sponning nu gelijk zijn aan de dikte van de deur. Staat de deur open dan ligt ze nagenoeg in het vlak van de afschuining, juist weggevallen achter de sponningdiepte.

Van de taps toelopende doorgang zal de noordelijke dagkant zijn gewijzigd toen er in de noordwestelijke hoek van de Collegekamer te weinig ruimte aanwezig bleek om er een wenteltrap te timmeren die niet de doorgang oversneed.

Een ander facet aan de geschiedenis van de deur is de vermelding bij verschillende schrijvers van versieringen, die niet konden worden geverifieerd.

Dr J. van Breen noemt in "De geschiedenis van de bouw der Oude Kerk te Amsterdam (1950), blz.129/130 :

"Ter verdere versteviging en ter versiering heeft men op regelmatige afstanden meer van deze aan de diagonaal parallel lopende regels aangebracht en ook daar tegengesteld aan lopende, dus van de linkerbovenhoek naar de rechterbenedenhoek. De aldus gevormde ruiten zijn met een gestoken bladwerk versierd."

Van dit laatste is mij niets gebleken. De mogelijkheid bestond nog, dat de smallere geprofileerde latten in de beide midden-ruiten van later datum zouden zijn. Ze zijn op de planken van de deur gespijkerd, waarbij de spijker diep is ingedreveld en het gat afgesloten met een eiken stopstukje; waar de vernageling van de delen aan de klampen aan de klampzijde nogal nadrukkelijk wordt getoond, (op kraslijnen), deed deze verdekte vernageling wat vreemd aan. Het wordt toch begrijpelijker als men bedenkt dat een kraslijn over het zeer smalle ongeprofileerde deel van de regel zou hebben misstaan.

Hoe dan ook, na 1950 zouden deze latten het gestoken bladwerk moeten hebben vervangen. Mogelijk dat het een afzonderlijk, in de ruiten gespijkerd paneeltje is geweest. Dan zouden er in de ruiten nog spijkergaten moeten zitten. En inderdaad, in de bovenste ruit bevinden zich drie spijkergaten, maar deze behoren bij het geheng waaraan het deurtje draaide.

Dr Arnoldus Noach noteert in zijn boek "De Oude Kerk te Amsterdam" (1939), blz. 80: "Aan de kerkzijde is de deur glad; aan de binnenzijde is door afkerving van de houten deelen een zeer eenvoudig maar kernachtig versieringsmotief ontstaan."

Mogelijk wordt met die "afkerving" de randprofilering van de beklamping bedoeld. De achterzijde van de houten delen, die tussen de klampen door zichtbaar blijft, is vlak geschaafd en niet gedisseld of iets dergelijks.

Mej. B.Bijtelaar schrijft in het jaarboek van Amstelodamum XLV in het artikel: "De geschiedenis van de Collegekamer van het Onze Lieve Vrouwe gilde:

"Bovendien is er geknoeid aan de merkwaardige deur, die in tweeën openging: er werd één geheel van gemaakt door er aan de binnenzijde planken tegenaan te zetten".

Van planken is niets meer te zien, tenzij hiermee de stalen strip wordt bedoeld, die - evenals het doorlopende geheng - de kleine deur aan het geheel koppelt.

Belangrijk voor een begrip van het interieur van de Collegekamer is de eerder genoemde plattegrond van de Oude Kerk, in 1834 gecopiëerd naar een kaart die in 1682 door Justus Vingboons werd gemaakt voor de kerkmeester N.Listingh. Hierop is de uitbreiding van de Collegekamer aangegeven.

Op de vogelvlucht-plattegrond van Balthazar Florisz., die in 1625 gereed kwam is hiervan nog niets te zien, evenmin overigens als op de herdruk van 1647. Volgens Mej. Bijtelaar maken posten in het uitgiftboek het aannemelijk dat in 1625 de verbouwing plaats vond. Tijdens het werken aan de kaart zal er van een uitbreiding van de Collegekamer nog geen sprake zijn geweest, terwijl deze bij de revisie van 1647 gemakkelijk over het hoofd kan zijn gezien.

Bij de uitbreiding werd wellicht de gehele kamer van een tegelplint voorzien, waarvan restanten werden teruggevonden, die uit het eerste kwart van de 17de eeuw dateren. Deze tegels zijn alle aan de onderzijde afgehakt, waardoor men de indruk krijgt dat ze op een bestaande vloer moesten aansluiten.

Op de copie van 1834 is in de noord-west hoek van de Collegekamer een wenteltrap getekend, waarin echter de stijgrichting niet is aangegeven. Getekend zijn 14 optreden. Blijkbaar was de trap niet open naar de kamer, maar omtimmerd met een schotwerk, tenminste als zodanig zou men de omringende lijn kunnen interpreteren. Ook de gevonden nis is op deze plattegrond aangegeven.

Maar op de gravure die ná 1682 in opdracht van Listingh werd gemaakt naar de tekening van Vingboons (foto no 3), is de nis weggelaten. Hiervoor bestaan weer twee verklaringen. Òf het weglaten van de nis is een slordigheid van de graveur (vgl. het aantal optreden), ðf de nis is in de tussentijd gedicht. Een argument voor de laatste veronderstelling is de 17de eeuwse kwaliteit van het vulmetselwerk (rood, 18,5/19 - 9 - 4).

De hoogte van bovenkant dekvloer van de zolder tot bovenkant onderdorpel van de doorgang naar de Mariakapel bedraagt ± 4.41 m. Op de gravure zijn 13 treden getekend, wat een optredemaat geeft van 441 : 13 = ± 34 cm.

De copie van 1834 geeft 14 optreden, wat een optredemaat van 441 : 14 = 31,5 cm oplevert. Beide maten zijn abnormaal groot, zodat nadere berekeningen achterwege kunnen blijven.

Gesteld dat voor 1682 de insteek werd getimmerd, dan bestaat de mogelijkheid dat op de copie van 1834, en op de gravure van vóór 1707 de wenteltrap niet naar de zolder, maar naar de insteek voert.

De afstand van bovenkant vloer insteek tot bovenkant onderdorpel van de doorgang bedroeg ± 2.32 m.

In het eerste geval bedraagt de optrede dus 232 : 14 = 16,5 cm. Met de trap linksom draaiend is na vier aantreden de nis gepasseerd. Met 66 cm komt men dan iets hoger dan de bodem van de nis (62 cm). Draait de trap rechtsom, dan is men na negen treden op 9 x 16,5 = 148,5 cm boven de vloer, zodat in dit geval de nis door de trapboom zou worden oversneden. Deze positie kan worden uitgesloten.

Bij de gravure van vóór 1707 zou de optrede 232 : 13 = 17,8 cm bedragen. Linksomdraaiend blijft men na drie treden, 3 x 17,8 = 53,4 cm onder de nisbodem (62 cm). Rechtsomdraaiend wordt ook in dit geval de nis door de trapboom oversneden, 10 x 17,8 = 178 cm, (de boogaanzet ligt op ± 1.37 m). Zowel met 13 als met 14 optreden blijkt dus alleen het linksomdraaiend stijgen mogelijk.

Als men, afgezien van de gevonden aanduidingen op de plattegronden, op dezelfde plaats een spiltrap naar zolder geconstrueerd denkt, dan is maatgevend voor de optrede (en daarmee het aantal wentelingen) de verticale afstand tussen overeenkomstige treden van opeenvolgende wentelingen. Is de diameter van de trap 1.30 m, (afgeleid uit de beschikbare ruimte) en wordt de optrede op een redelijke maat gebracht, bijvoorbeeld 441 : 24 = 18,375 cm, dan kan de aantrede op de looplijn 17 cm worden (zonder wel). De vrije hoogte na een hele wenteling is dan 12 x 18,375 = 220,5 cm. In (op één trede na) 2 wentelingen is dan de zolder bereikt; linksomdraaiend wordt de nis niet oversneden als men uitgaat van de eerste getekende trede op de plattegrond van 1682; op zolder zijn geen sporen van een trapbeëindiging gevonden. Bij een optrede van ± 18 cm en een aantrede van 17 cm zonder wel is het niet mogelijk de nis rechtsomdraaiend te passeren zonder deze te oversnijden.

Tenslotte nog een poging om de vraag wanneer de trap kan zijn gebouwd, in overeenstemming te brengen met gegevens uit de geschiedenis, hoewel het voor de bouw beslissende gebeuren misschien niet eens bekend is. Dit heeft geen overtuigend resultaat. Volledigheidshalve volgen hier de overwegingen.

Op de plattegronden (copie van 1834 en gravure van vóór 1707 vergeleken met tek. no 3 A) is te zien dat de doorgang is versmald. Vermoedelijk om in de hoek ruimte te krijgen voor de trap. Deze toestand is blijkens een opmeting in 1955 aangetroffen. De versmalling en de trap kunnen in 1571 zijn gemaakt.

Is de trap later gemaakt, dan kan men zich toch niet goed voorstellen dat dit zou zijn gebeurd in de periode waarin de Collegekamer als vergaderruimte in gebruik was. De zolder zal toen niet zo druk zijn gebruikt dat een vaste trap nodig werd. Evenmin lijkt het logisch om het ontstaan van de wenteltrap - een stukje precisiewerk - te verbinden aan de bouw van de insteek, die, naar werd meegedeeld, bijzonder slordig in elkaar zat.

Het is het meest waarschijnlijk dat de trap werd getimmerd toen de zolder meer frequent werd gebruikt. Dit zou kunnen samenhangen met een functie als turfzolder. De trap zal hierbij niet voor het turftransport zijn gebruikt, want dit geschiedde vermoedelijk via de kortste weg: zolder - dakkapel - straat - stovenhok. De functie van turfzolder valt pas ná 1649 - het vertrek van de Kerkeraad naar de Nieuwe Kerk.

Trap en nis moeten nog in 1682 tegelijk hebben bestaan. Men kan zich voorstellen dat de nis een gebruik "en passant" heeft gehad, bijvoorbeeld voor licht, of om even iets neer te zetten voor men naar zolder gaat. Ook blijft onverklaarbaar wat de reden zou zijn geweest voor het verhogen van de overwelvende boog van de nis. Dit zou zowel kunnen wijzen op een intensief dagelijks gebruik, als op het éénsmaken voor een bestaand voorwerp, bijvoorbeeld een houten kast. Raadselachtig is ook het ingeboete werk onder de bodem van de nis. Het zou zeer ongemakkelijk zijn geweest om hier iets te vernieuwen als het metselwerk werd oversneden door een trapboom. Maar tenslotte kan die vernieuwing wel hebben plaatsgevonden ná het slopen van de trap, of vóór de bouw ervan. In ieder geval is de nis tot op de vloer van de kamer niet de oorspronkelijke vorm van 1571: de klezoortjes in het metselwerk rechts wijzen op een niveau van de bodem als nu werd aangetroffen.

Resumerend kan men dus voor nis en trap het volgend schema opstellen als het meest waarschijnlijke.

I. 1571. Nis als nu is aangetroffen, maar met onbeschadigde overwelving, gepleisterd. Ladder naar zolder.

II. Uitbreiding naar beneden tot vloer van de kamer en bodem van de nis samenvallen. Het onderste deel van de achterwand van deze periode is niet meer vast te stellen.

III. De uitbreiding weer ingeboet en bodem van plavuizen gelegd.

IV. De boog 5 cm uitgekapt en de nis opnieuw gepleisterd.

V. na 1649. De spiltrap getimmerd, linksom draaiend.

VI. na 1707. De nis volgemetseld.

Bestaat nog de mogelijkheid dat de perioden II. en IV., en I. en V. samenvallen. De spiltrap zou kunnen zijn gesloopt toen de kamer door een insteek werd doorsneden.

Zowel op de copie uit 1834, als op de gravure gemaakt ná 1682, staat zuidelijk van de doorgang een haaks omgezette lijn getekend, die zich uitstrekt tot steunbeer 82. Mej. Bijtelaar noemt in haar artikel betreffende de Collegekamer in het jaarboek van Amstelodamum XLV, een schouw links van de doorgang. Noch in de muur, noch in de fundering op deze plaats zijn sporen van een rookkanaal of van een stookplaats gevonden. (In de Collegekamer is overigens niets gevonden wat op verwarming wijst. De vergaderenden zullen zich met stoven hebben beholpen.). Het is mogelijk dat de lijn een kast voorstelt. De nis die daar achter lag zou dan aan de Collegekamerzijde al dichtgemetseld moeten zijn.

Bij het ontpleisteren van de noordmuur zijn op ± 2.30 m boven P drie gesmede ijzeren duimen voor de dag gekomen. Aanvankelijk werd gedacht aan de mogelijkheid dat het bekende langgerekte schilderij van David Colijns, genaamd: "die coning phare" aan deze haken zou hebben gehangen. Van dit schilderij is bekend dat het voor de Collegekamer is gemaakt. Het berust thans in het depôt van het Rijksmuseum.

De onderlinge afstand van de haken is 121 en 124 cm. De afmetingen van het doek bedragen 210 bij 87 cm, de maten van de lijst zijn nog niet bekend, maar het is onwaarschijnlijk dat mèt de lijst een lengte wordt benaderd welke plaats geeft aan ophangpunten op genoemde afstanden.

Samenvattend kan het volgende schema van bouwperioden worden opgesteld als het meest waarschijnlijke.

Per. I	1555.	Mariakapel gereed. De nis open aan de buitenzijde. De doorgang met omlijsting; deur aan de noordzijde afgehangen, met de vlakke kant naar buiten. Plannen voor een aanbouw buiten de oostmuur.
Per. II	1571.	Bouw van de Collegekamer gereed. Nis geopend naar de Mariakapel-, en gedicht naar de Collegekamerzijde; vervolgens gat gehakt in de vulling. (Doorgang versmald en trap getimmerd, òf in per. V) Deurtje gezaagd uit de grote deur; het geheel nu afgehangen aan de zuidzijde, met de vlakke kant naar de Mariakapel.
Per. III	1578.	Nis gedicht aan de Mariakapel; vulling opengehakt in de Collegekamer, nis als kast in gebruik.
Per. IV	1625.	Uitbreiding Collegekamer.
Per. V	± 1700.	In ieder geval ná 1649: insteek ingebracht. Doorgang versmald en trap getimmerd.

Het inzagen van het kleine deurtje kan zowel thuishoren tussen de perioden I en II, als in de perioden II, III of IV. Dat de Kerkeraad sinds 1578 in de kamer een- of tweemaal per week vergaderde met 23 man, kan ook een reden zijn geweest om energie- en warmte verlies tegen te gaan. Dit geldt ook voor periode IV, toen er nog meer mensen vergaderden.

RESTAURATIE VAN DE OUDE KERK TE AMSTERDAM
COLLEGEKAMER VAN HET ONZE LIEVE VROUWE GILDE

C. BESCHRIJVING VAN DE RESTAURATIE 1962 t/m 1963

BESCHRIJVING VAN DE RESTAURATIE

Vóór de restauratie werd de Collegekamer als rommelhok gebruikt. Overal waren stoelen opgeslagen en er stonden tassen steen op het zand; de vloer van zwarte Naamse tegels was al eerder opgebroken. Een insteek deelde het vertrek horizontaal maar niet geheel, de ramen in de oostgevel werden niet oversneden. Ook deze insteek, bereikbaar met een losse trap, was afgeladen met allerlei rommel. In de noord-westhoek stond blijkens rekeningen sinds 1937 op de begane grond een W.C. Vanaf het dak daarvan kon men de trap naar de zolder beklimmen. Van de aard van de chaos aldaar is mij niets overgeleverd.

De moerbalken van Collegekamer en de uitbreiding naar de Kooromgang waren met haaklassen gekoppeld. Het geheel rustte op een eiken onderslagbalk lopend van penant 103 tot enkele dm noordelijk van steunbeer 82.

Bij het begin van de restauratie van de Oude Kerk moest het vertrek geschikt worden gemaakt om te dienen als bouwkeet voor de uitvoerder. De W.C. werd met een luchtsluis ombouwd, de insteek uitgesloopt, een voorlopige houten vloer gelegd en het vertrek werd in tweeën gedeeld door een houten schot dat tegen de onderslagbalk werd getimmerd.

Voor de hierna genoemde data werd gebruik gemaakt van het opzichters-dagboek.

Na een beslissing over het toe te passen verwarmingssysteem kon de vorm van de ruimten óm de installatie worden bepaald. Als meest geschikte plaats van de ketel - zo centraal mogelijk gelegen - werd het zuidelijke deel van de voormalige Collegekamer gekozen, terwijl aan de zuidzijde van de kerk als pendant een dergelijke ruimte - O.Z. Voorburgwal 74 - voor hetzelfde doel zal worden ingericht. Als schoorsteenkanalen kunnen dan de steunberen 82 en 87 worden gebruikt.

In 't voorjaar van 1962 werden stovenhok en Collegekamer ontruimd.

In ieder geval tussen 1625 en 1682 - vermoedelijk tussen 1625 en 1649 - heeft een vergroting van de Collegekamer plaats gevonden, waarbij de oostgevel in de richting van de kerk werd verlengd en de zuidelijke muur gesloopt. Bij die gelegenheid is blijkbaar ook steunbeer 82 afgehakt om visueel de kamer meer tot een eenheid te maken; aan de buitenzijde heeft men daarvoor niet zo'n moeite gedaan, tenzij men daartoe de ramen in de verlengde gevel wil rekenen welke niet geheel nauwkeurige copieën zijn van de ramen uit de gevel van 1571. Zij vervulden meer een functie ten opzichte van de binnen-ruimte. De uitbreiding werd met een plat dak afgedekt. Om de kamerhoogte in de uitbreiding gelijk te kunnen maken moest de onderdorpel van een raam in de Snijderskapel en van één in de Kooromgang worden verhoogd; bij de restauratie zijn de onderdorpels op het oude niveau teruggebracht.

Bij het slopen van de muur 103/104 (foto no 10) - dit is dus de verlenging van de oostgevel - bleek deze gefundeerd op een spaarboog (overspanning 5,5 m), geslagen tussen de fundering van de zuidelijke penant van de Collegekamer en de muur van de Kooromgang. Aan beide zijden was het metselwerk uitgekapt om voor de boog oplegging te verkrijgen. Onder de spaarboog werd geen fundering meer gevonden.

Bovendien kwam bij de aansluiting van de gevel van 1571 het basement van de zuidelijke pilaster voor de dag, terwijl ook de overhoeks geplaatste fundering nog geheel aanwezig was, waarmee werd bewezen dat ook deze hoek oorspronkelijk vrijstaand is geweest (foto no 11).

Het gevonden basement was heel anders geprofileerd dan dat van de noordelijke pilaster op de foto no 7 (1937), welke voor het restauratieplan was aangehouden. Dit profiel bleek nu een herstelling uit later tijd en kon worden gecorrigeerd.

In Maart 1962 begon men palen te drukken (systeem De Waal) voor de fundering van de centrale-verwarmingsruimte. Dit werk was begin Mei gereed. In September en October werden wanden en vloer gestort. In November werd het schoorsteen kanaal in steunbeer 82 opgetrokken. Omdat de oorspronkelijke breedte van de steunbeer de afvoerkanalen niet kon bevatten, werd de funderingbreedte opgehaald, ± 28 cm breder dus dan de oorspronkelijke breedte die nu te herkennen is in de hoekprofilering, waar het bijgekomen metselwerk een halve steen van de voorkant is teruggenomen. Ook moest de steunbeer-schoorsteen hoger worden opgetrokken dan oorspronkelijk het geval was om technische redenen, de trek van de schoorsteen die nu eenmaal tussen hoge kappen is gelegen, en het feit dat leienbedekking door rookgassen wordt aangetast. De vroegere hoogte van de steunbeer wordt nu gemarkeerd door een geprofileerde waterlijst; het metselwerk daarboven is sterker geprofileerd en wordt afgesloten door een deksteen. Er wordt nog naar een geschikte oplossing gezocht voor de beëindiging van de rookkanalen. De gedachten gaan in de richting van een geprofileerde koperen opstand op de deksteen. Hierdoor zal de oppervlakte van het metselwerk ook minder spoedig door de rookgassen worden aangetast.

Gelijk met de steunbeer werd op de oude fundering ook de zuidmuur van de Collegekamer weer opgetrokken, zodat in dit opzicht de ruimtevorm van 1571 werd hersteld, met dit verschil dat nu in de muurdikte een

kast werd opgenomen die een electromotor bevat welke als aanjager van de rookgassen fungeert.

Voor het bergen van een olietank van 5000 l inhoud werd eind November '62 gegraven in het noordelijk deel van de Collegekamer, waarbij een gemetseld riool werd gevonden, gelegd in de oude kerkhofsloot (foto no 12). Het betreft een voortzetting van het riool dat bij de opgravingen van '55 is aangetroffen bij het Noorderportaal en bij de hoek van de St Joriskapel.

Op 14 December begon men met het plaatsen van onderdelen van de verwarmingsinstallatie welke op 21 December in hoofdzaak gereed was zodat kon worden proefgedraaid. Tijdens Kerst- en Nieuwjaarsviering was de apparatuur in functie.

Het gebouw werd volgens het restauratieplan hersteld zoals het zich in de loop van de tijd heeft gezet.

Nog tijdens de lange vorstperiode van de winter '62/'63 werd begonnen met het behakken van de nieuwe moerbalken. De oude waren door het inzagen van de haaklas te kort geworden; de uiteinden waren verrot en door schimmel aangetast.

Eind Februari '63 werd de oude dakkapel die in zeer slechte staat was vernieuwd volgens het bestaande werk. Echter werden nu opgeklampte luiken met een vernageling op kraslijnen aangebracht, met gesmede ijzeren gehengen afgehangen aan messing duimen.

Op 11 Maart was het vorstverlet geëindigd en kon het werk in de openlucht worden hervat; maar inmiddels was de bouw van een vergaderruimte voor de dominee meer actueel geworden, zodat bij gebrek aan personeel het werk aan de Collegekamer moest blijven liggen tot in Mei.

Toen werd de kap gestempeld en konden de muurplaten, die alle door schimmel waren aangetast, worden vervangen.

Inmiddels waren de steenhouwers begonnen de speklagen van oost- en noordgevel uit te hakken plus één laag metselwerk om later de nieuwe stukken te kunnen plaatsen. De zandsteen was totaal afgelaagd. Nog bruikbare stukken zijn opnieuw gefrijnd en weer ingebracht. Slechts enkele stukken zijn geheel vernieuwd, speciaal in de oostgevel tussen het noordelijke raam en de pilaster. De nieuwe stukken zijn gehakt uit Ledesteen afkomstig van afdeklijsten op de topgevels van Snijderskapel en Kooromgang.

Half Juli '63 werden de nieuwe moerbalken ingebracht en voorlopig gesteld. De balkkoppen zijn ommanteld met lood en voorzien van een ontluchtingssleuf. De consôles die bij de uitbreiding van ± 1625 verplaatst zijn naar de muur van de Kooromgang, werden nu weer op hun oude plaats teruggebracht. Twee consôles zijn bij die uitbreiding verloren gegaan. Er zijn nu twee nieuwe gehakt, wegens het verbod op de verwerking van zandsteen in Domboiskalksteen.

In Augustus behandelde de firma Degens muur- en houtwerk tegen zwamaantasting. In het metselwerk werden hier en daar gaten geboord die werden volgespoten met een pasta, die zich in het natte muurwerk verspreidt. Het houtwerk werd bespoten met een zwamwerende vloeistof.

De pilaster aan de Noordzijde werd bij de restauratie geheel afgebroken, de oude stukken werden herplaatst en enkele nieuwe stukken ingezet. Het basement bij de plintband kon dankzij de vondst bij de zuidelijke pilaster in de oude toestand worden teruggebracht. Ook deze pilaster die bij de uitbreiding was afgebroken, werd hersteld.

Overigens is er in 't algemeen naar gestreefd om zoveel mogelijk van het oude werk te behouden, en liever in te boeten dan bouwdelen opnieuw te metselen. Deze laatste maatregel is voor de zeer slechte stukken gereserveerd.

Reeds in het najaar van 1961 begon men met het maken van schetsen voor een passende gevelbekroning. De onderzijde van de lijst kon worden afgeleid uit gelijke lagenmaat van gevelsteen en kapiteel hoekpilaster. De hoogte van het hoofdgestel moest - omdat geen restanten van een oorspronkelijke gevelafdekking gevonden zijn - allereerst gevoelsmatig worden benaderd. Als maximale hoogtegrens kon evenwel worden gesteld de onderkant onderdorpel van de dakkapel, welke grens inderdaad is aangehouden. Deze maat kon enigszins worden geverifieerd doordat het mogelijk bleek om de bestaande gevelindeling te vatten in een stramien van systeemlijnen onder 45 graden. Er bestaat geen aanleiding om zo'n systeem stringent door te voeren, maar het is te gebruiken als een contrôlemiddel om te zien of het nieuwe deel qua verhoudingen aansluit bij het oude. De gevelindeling met speklagen dient in dit systeem te worden betrokken.

Het systeem van 45 graden impliceert een gelijkheid van horizontale en verticale maten: afstand van de eerste versnijding (even onder het maaiveld) tot bovenkant onderdorpel van de ramen is gelijk afstand bovenkant onderdorpel tot boogaanzet is gelijk hartafstand raamopeningen is gelijk afstand van de boogaanzet tot onderkant onderdorpel dakkapel. De voornaamste indeling van het hoofdgestel kon op overeenkomstige wijze worden gecontroleerd (tek. no 4). Voor de samenstelling van de kroonlijst werd gebruik gemaakt van het zogenaamde "ordenboek van Peutz", een verzameling van copieën uit ordeboeken, samengesteld door Palladio, Scamozzi en Vignola, tijdens de oorlog gecopieerd door het architectenbureau F.P.J.Peutz te Heerlen.

Op 12 Maart '62 werd een proefopstelling gemaakt van het bekronende lijstwerk van de gevels. Het model was van hout vervaardigd.

Op 12 September werd begonnen met het plaatsen van het hoofdgestel, alles bijeen $\pm 4\frac{1}{2}$ m^3 zandsteen, in Duitsland volgens de tekeningen gehakt.

De gevelsteen was tijdens de restauratie afgedekt en is niet van zijn plaats geweest.

Het metselwerk van de noordgevel werd onder de plintband uitgehakt tot $\pm$ 30 cm onder het maaiveld; het was ter diepte van $1\frac{1}{2}$ steen met 18de eeuwse harde klinkers, formaat $18\frac{1}{2}$ - 9 - 4, bij een herstelling ingeboet.

Van de oostgevel was veel metselwerk verweerd, zodat dit moest worden vervangen. Slechts enkele stukken konden behouden blijven.

Omdat de steen door herhaald uithakken veel van zijn kantigheid verloren had, werd getracht om met een gesneden voeg in vette kalkspecie de te zware voegen visueel te versmallen.

De profilering van de raamomlijsting kon op grond van geringe overblijfselen worden gereconstrueerd. Bij de bouw in 1571 heeft de ontwerper zich misschien laten inspireren door een Italiaans ordenboek, want een kroonlijstprofiel is hier verticaal gebruikt, waarop de profilering niet is afgestemd. Men zou het kunnen beschouwen als een voorbeeld van vormintimidatie: wellicht was de ontwerper geïmponeerd door de sierlijkheid van het profiel, maar waarschijnlijk heeft hij het Italiaanse bijschrift niet kunnen lezen.

De blokken van de raamomlijsting blijven behouden, slechts enkele zijn uitgenomen en opnieuw gesteld. Het natuurstenen kozijn, een soort randmontant dus, is inmiddels als een zelfstandig blok vernieuwd, waarvoor het oude werk visbekvormig werd uitgehakt.

Tussen de blokken bleek de voeg opgevuld met een plaat lood. Door de zetting van het gebouw waren de voegen verbreed zodat een loodplaat niet meer als vulling geschikt was. De voegen zijn nu opgevuld met metselspecie (1 kalk, 2 zand, 1/10 cement).

Aan de binnenzijde bestaat de raamomlijsting uit metselwerk dat in de dag is afgeschuind om het licht in de kamer te spreiden. Omdat de boog was gescheurd, is het metselwerk aan deze zijde geheel vernieuwd. De uitgezakte sluitsteen, die van buiten naar binnen doorloopt, is op z'n oorspronkelijk niveau teruggebracht.

Was de hoogte en de plaats van het nieuwe natuurstenen kalf af te leiden uit de hoogte van het voorgelegen blok van de speklaag en de hoogte van het gat in de raamomlijsting, bij de aanzet van de boog werd geen gat gevonden voor oplegging van een bovendorpel, zodat als enige overblijvende mogelijkheid twee halfronde boogjes werden gereconstrueerd die samen komen in de middenstijl, waarvan de aanzet in de onderdorpel was teruggevonden.

Een proefopstelling van het sluitblok boven de middenstijl, waarop met gips een medaillon met een mannenkop was geboetseerd, viel niet bevredigend uit. De koppen waren geïnspireerd op die aan de steunbeer van de Mariakapel. Voor een dergelijke aanvulling van het sluitblok bleek te weinig historische grond (foto no 20).

Op al het natuursteenwerk buiten aan het gebouw zijn resten van schilderwerk aangetroffen. Dit diende niet zozeer om verwering tegen te gaan - deze gaat, zij het in mindere mate, achter het schilderwerk door - maar om het eenmaal verweerde, zwart geworden werk weer wat op te halen. Ook kwam het wel voor dat nieuw natuursteenwerk direct na de bouw werd geschilderd.

Het is nog niet beslist of de beschildering in zandsteen-kleur zal worden teruggebracht.

De ruimte zal electrisch worden verwarmd.

Omtrent de functie van de kamer is nog niets beslist. Dr Noach schrijft op blz. 274 van "De Oude Kerk te Amsterdam":

"Als laatste in onze reeks "wenschen" vragen wij, of de mogelijkheid zou bestaan, de Collegekamer met prenten, teekeningen en archiefstukken in te richten tot een klein "Museum van de Oude Kerk",.....

Mej. Bijtelaar suggereert in haar artikel in het jaarboek Amstelodamum XLV de mogelijkheid om de kamer als vergaderzaal te gaan gebruiken voor de Kerkeraad van de Oude Kerk-gemeente.

Behalve van de genoemde boeken en artikelen is voor de samenstelling van dit verslag dankbaar gebruik gemaakt van mondelinge aanwijzingen van Mej. B.Bijtelaar, Prof. Ir C.Wegener Sleeswijk, architect van de restauratie, de heer H.Janse, voormalig hoofdopzichter, de heer F.Meeder, hoofduitvoerder, de heer J. de Keijzer, uitvoerder, en van de heer P.Postma, hoofdopzichter, die ook het grootste deel van het fotowerk verzorgde.

A. van Rooijen, 13 - 12 - 1963

30886/1013

0009